

ZSIDÓ POLITIKAI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 650 Ft
2014. január / XXVI. évfolyam I. szám

szombat

Konrád György:
Margináliák
a zsidóságról

Gyáni Gábor:
Trianon és Holokauszt
egymás ellen?

Hernádi Miklós:
Együtt vagy külön?

Itamar Rabinovich:
Bar micva diplomácia

Blau és Roth

Roskó Gábor állatkertje

TARTALOM

4 | VEZÉRCIKK

Konrád György:
Margináliák a zsidóságról

6 | EMLÉKÉV

A holokauszt-emlékév
a kormány társadalmi
bázisára is hatást gyakorolhat
– Interjú L. Simon Lászlóval
és Mikecz Péterrel

9 | EMLÉKÉV

Civil Alap
– akik a legtöbbet kapták

11 | PÁRHUZAMOS NARRATÍVÁK

Trianon és holokauszt
egymás ellen?
– Gyáni Gábor
társadalomtörténésszel
beszélget Várnai Pál

14 | JÓTETT

Háberman Zoltán:
A zsidó etika és a cedaka

15 | ADOMÁNY-KAPOMÁNY

Krausz Viktória:
Először adni kell...

18 | SZÉTESŐ ARAB ÁLLAM

„Bár micva diplomácia” – Itamar
Rabinovich izraeli csúcspdipomatával
beszélget Gadó János

20 | ÉLETMŰ – 70

Együtt vagy külön?
– Hernádi Miklóssal beszélget
Várnai Pál

22 | KISVÁRDA

Schüttler Tamás:
Vetkőztetés
– Részlet egy kisregényből

26 | EMBER-ÁLLAT

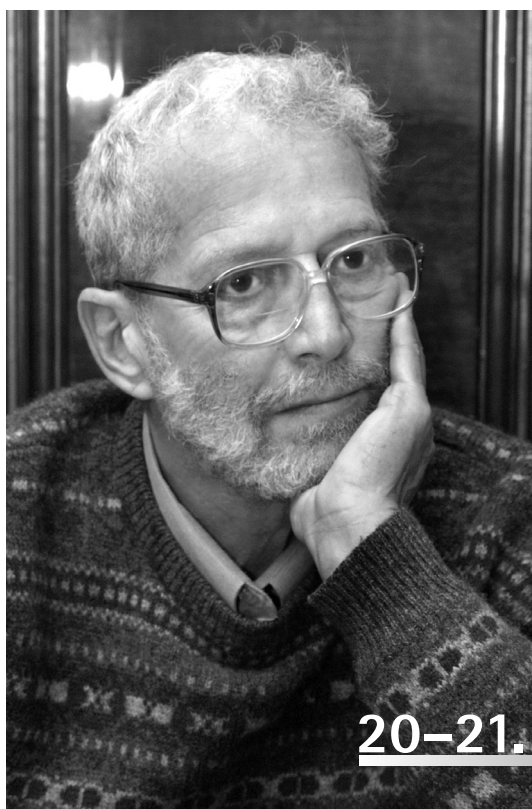
„A nyuszika kapedlit visel
és kész...”
– Roskó Gáborral beszélget
Szarka Zsuzsanna

30 | FILMMUSTRA

Surányi Vera:
Apák, fiúk, nővérek
a mai izraeli filmekben
– Izraeli filmhét,
2013. november 20–27.

34 | RENDSZERVÁLTÓ

Szarka Zsuzsanna:
„Ha behóved zsidó lennék”
Dalos György: *A közgazdász
bukása*

20–21. EGYÜTT
VAGY KÜLÖN?

2014. január
5774. svát

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület
folyóirata
Megjelenik évente tízszer

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár József-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor főszerkesztő
Gadó János szerkesztő
Muraközi Zsóka szerkesztőségi titkár
Magó Katinka pénzügyek

Állandó külső munkatársak:

Uri Asaf, Csáki Márton,
Krausz Viktória, Németh Ványi Klári,
Pályi Márk, Seres Attila,
Szarka Zsuzsanna,
Vári György, Várnai Pál

A megjelenést támogatja:

Amerikai Joint Magyarországi
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány

nka

Nemzeti Kulturális Alapprogram

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi

Terjeszti a Lapker Rt.

Címlapfotó: Mircea Cernov

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2013. december 23-án

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

Bálint Ház

1065 Budapest, Révay u. 16.

234-es és 235-ös szoba

Telefon: 311-9214/136, 137

Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:

info@szombat.org

Címünk az interneten:

http://www.szombat.com

Előfizethető a kiadóhivatalban,

illetve postautalványon

az OTP 11709002-20066703

„Szombat” számú alszámlán

Lapengedély száma:

III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Felelős kiadó:

Kirschner Péter, a Mazsike elnöke

Nyomdai előállítás: Pannonia Nyomda Kft.

Konrád György

MARGINÁLIÁK A ZSIDÓSÁGRÓL

Szinte elkerülhetetlen, hogy zsidók a műveikben reflektáljanak zsidó mivoltukra, és szinte mindegy, mit mondanak a maguk zsidóságáról, ebből a szempontból a lényeg az, hogy nem tudnak róla nem gondolkozni.

A kereszténység nem nézett szembe a maga zsidó alapjaival, a zsidóság pedig elzárkózott a keresztény egyetemesség méltányolása elől.

A zsidó képzelet a Bibliával betársult az európai költészetbe, a kimagasló írók – márpedig a próféták mind azok voltak – a judaizmusban vallási rangot kaptak. A magát papi szerepre kiválasztó nép a különállását megőrizve tanúskodott az egyetlen isten és az összetartozó emberiség eszméje mellett.

A judaizmust nem azonosítom egészen a papi beszéddel, még be nem fejeztként és velünk alakulóként gondolom el. Világi zsidók számára a Tórával és a Talmuddal nem szakad meg a zsidó irodalom, a vallási és a világi meditáció között éles határvonalnak nincsen helye, a világi zsidók által írott könyvek Spinozától Kaffkáiig és azon túl: részei a zsidó hagyománynak is.

A világi humanista zsidók – részben az őket érő diszkrimináció következtében – valamelyest kioldódva a hely elfoglaltságaiból, nem a másik helyi elfoglaltságot választják, hanem valami tágabbat keresnek, a nemzetinél valami egyetemesebb érvényességet.

Mindenki, aki zsidónak mondja magát, jogosult ennek a szónak az újrafogalmazására, a zsidó egyike a legöregebb népeknek, amelynek folytonosan ki kell találnia magát.

A zsidó értelmiség beszédpartnere Európában a keresztény, a Közel-Keleten a muzulmán értelmiség, a bátrabbak megpróbálják a másokban mindenekelőtt az emberi személyt látni, és nem engedik, hogy a vallási-politikai zsargon felülkerekedjen a közvetlen emberismereten.

Buta időkben az emberek rémképeket festenek egymásról, elfogadják a dicsőítő önképet magukról, és a személyes fölé emelik a nemzeti absztrakciót.

Fegyveres győzelem esetén: ne örüljétek, mert odaát családok sírnak!

A nemzeti kultúrákba integrálódott zsidók megtanulták a nemzeti kultúrák sokféle intimitását, és igazodtak ahhoz a nemzethez, amelynek a közegében élnek.

1989 után a magyar zsidók tiltakoztak az ellen a lehetőség ellen, hogy zsidó nemzetiségűnek nyilvánítsák magukat, mert a magyar nemzethez sorolták, zsidó vallású vagy inkább származású magyaroknak tartották magukat, nem akarták önmagukat elsősorban zsidónak tartani, már csak azért sem, mert a többségük nem volt vallásos.

Mit is jelent, hogy zsidó vallású magyarok, ha egyszer nem tartják a vallási előírásokat, ha nem tudnak sem héberül, sem jiddisül, és ha nem helyezik el önmagukat a zsidó kultúra vagy mondjuk a judaizmus folytonosságában? A zsidó, aki nem vallásos, nem tud héberül, és nem Izraelben él, kicsoda, micsoda?

Másrészt viszont éberren figyelik a magyar nemzeti retorika nyomatékos hangsúlyozását, mert az, ha az nem is az ő kirekesztésüket célozza, de tapasztalataik szerint legalábbis együtt jár azzal.

A nemzetiszocialistáknak kényelmes dolguk volt, származásra, vérségi, etnikai-

családi, az ő nyelvükön faji hovatarozásra szűkítették a bonyolult jelenséget, egymás kilétének a kérdését; nem bocsátkoztak történelmi és kulturális szörszálhasogatásba. Tehát: akinek a felmenői zsidók, az zsidó. És megölték.

Auschwitz tette volna zsidóvá a zsidókat? A barakkban, ahol szorosan összehúzóva feküdtek, a latrinán vagy a gázkamrában egyek voltak. Ha azért ölték őket, mert zsidók, akkor a túlélők hogy is ne lennének zsidók?

A zsidók egymásra lelnek, még akkor is, ha nem keresik egymást. Igaza lenne Sartre-nak, aki azt mondta, hogy a zsidót az antiszemita, a negatív meghatározás, az elutasítás tette azzá, ami? Hogy zsidónak lenni csupán dacos válasz lenne?

De miért is ne vennénk észre, és ne neveznénk meg a különöst? Minél inkább a saját műve önmagának egy ember, vagyis: minél inkább személyiségről van szó, annál kevesebbet mond a pusztá megnevezés, ám az is lehetséges, hogy a közös minták erősebbek, mint az önmagunkról alkotott elképzeléseink.

Ha együtt lettünk volna vadászok, az is közel hozna bennünket egymáshoz, de még inkább, ha együtt voltunk üldözött vadak. Közel hoz egymáshoz, ha neki is, nekem is hozzátartozóink vannak az áldozatok között, ha csíkosban állhattunk volna sorban valamelyik koncentrációs táborban. A vadak érzékenysége összefűz.

Mindazonáltal én nem nagyon szeretek együtt lenni, a közös akol, a közös szállás szagát mérsékelten élvezem, és még ha erkölcsi illendőségnek tekintem is az együttléte, akaratlanul is a magányt fogom keresni, hiszen még a folytonos családi együttesből is kihúzódok, és szívesen maradok a szobámban egyedül.

Szétszórva, de nép? Mert innen-onnan elűzték a zsidókat, mert itt-ott túléltek a tömeggyilkosságot, vagy annak a kísérletét, mert menekülniük, rejtőzködniük kellett, mert féltetniük kellett az életüket, ezért szétterjedtek a földön, és az üldöztetés megerősítette őket, habár a földkerekségen ma tízszer annyian lehetnének, ha különböző embertársaik nem pusztították volna olyan szorgalmasan őket.

A keresztények Jézus által kapták meg a zsidó hagyományt. Jézus hozza magával a

zsidóságot az egész megkeresztelt világba. Egy templomi freskón együtt láthatók a próféták, az apostolok és a szentek. Keresztények és zsidók, ha akarják, sem tudják elválasztani egymástól a legfontosabb képeiket és ígéiket.

A zsidók a kereszténység és az iszlám által átadták a maguk ókori történetének egy fontos szakaszát az emberiség jelentős részének. Hogy szerteszét élnek a világon, ezt tekinthetik csapásnak is, de isteni iránymutatásnak is. Egyistenhitükből következik, hogy a világ egy, és hogy az emberek képesek megérteni egymást.

Fotó: Gálos Mihály Samu

A világzsidóság részei jobban össze vannak kötve, mint korábban. Diaszpórazsidók mind gyakrabban látogatnak meg két elmenőhelyt: Izrael államot és Auschwitzot, ahogy minden közösségi öntudatnak megvan a maga örvendő és gyászos, pozitív és negatív ünnepei. Az egyik az életre, a másik a pusztulásra emlékeztet. A templom és az állam pusztulása, és válaszul rá a szétszórás azt is szerteszórta, ami a zsidók vallásából más hitekbe konvertálható volt.

A kiszolgáltatottság évezredeiben a zsidóknak nem maradt más, mint az újra megújra elűldözött és pusztított kisebbség szerepe. Megfoggyatkoztak, kitértek, színváltásokon mentek át, önfeladó szerepeket vettek fel, sokat tettek a nemzeti társadalma-

kért és a világ integrációjáért. Vonzásában tartotta őket az önmagára ébredő szolidáris emberiség ideálja.

A három nagy monoteista vallás arra van ítélve, hogy megértse egymást. Istencsere, rá vagyunk kényszerítve, hogy a vallásainkat is érintkezésbe hozzuk egymással.

A soron következő cél az iszlámmal való dialógus építése. Allah és az Örökkévaló egy és ugyanaz. A modern zsidók műveik által az önmagukat is meghaladó univerzalista gondolkodásmódnak lettek a hordozói. Ebben a feloldhatatlan kettősségben adatik meg élniük, a globális és a nemzeti önfelfo-

gás között, ez az osztályrészük, ez a tépődés és ambivalencia. Egyfelől az egyetemes kihívás, másfelől a kisebbségi magány.

A zsidóság léte, istenfogalma maga a kihívás, amelyet semmi sem szüntethet meg: Miért nem keresztény? Miért nem muzulmán? Egyáltalán: miért zsidó a zsidó? Miért nem olvad fel a környező többségben?

Erre a kérdésre nincsen racionális válasz. Mert nem! Csak! És ez így fog maradni még általunk beláthatatlan ideig.

Az írás először német nyelven jelent meg, a *Neue Zürcher Zeitung* honlapján, 2013. február 2-án. A szerző ezt a szöveget olvasta fel 2013. november 21-én, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület 25. születésnapjára rendezett ünnepségen.

A HOLOKAUSZT-EMLÉKÉV A KORMÁNY TÁRSADALMI BÁZISÁRA IS HATÁST GYAKOROLHAT

Az Országgyűlés kulturális és sajtóbizottsága elbírálta a Civil Alap „Magyar holokauszt- emlékéV – 2014” pályázatára beérkezett kérelmeket, és javaslatot tett, melynek nyomán a Miniszterelnökség nyilvánosságra hozta a támogatásra előterjesztett pályázatok neveit tartalmazó dokumentumot. Több mint ezer pályázat érkezett, a másfél milliárdos keretösszeget háromszázmillió forinttal javasolják megemelni. Szerkesztőségünk L. Simon László kormánybiztost, a bizottság elnökét, az NKA alelnökét és Mikecz Pétert, a Miniszterelnökség helyettes államtitkárát kérdezte a pályázatról.

– Mit tudnak elmondani a rendszerezés és a döntés nyomán a pályázatokról, illetve a döntések főbb irányairól?

L. Simon László: A megadott határidőig összesen 1073 darab érvényes pályázat érkezett be, természetesen nemcsak Magyarországról, hanem a határon túli területekről, sőt, Amerikából, Németországból vagy Svédországból is. A pályázatok feldolgozása során kiderült, hogy a legtöbb pályázat – közel kétszáz – könyvek, folyóiratok, illetve különböző kiadványok megjelentetését célozta, mintegy százötven pályázó pedig megemlékezésekhez, helyi rendezvényekhez és programokhoz kért támogatást. Az, hogy a megpályázott összeg majdnem tízszer annyi volt, mint a rendelkezésünkre álló keret – és itt többségében kifejezetten nívós kezdeményezésekről, projektekről beszélünk –, egyértelműen mutatja: valós társadalmi igény hívta életre ezt a pályázatot. A kulturális és sajtóbizottságban a döntés-előkészítés során arra törekedtünk, hogy a lehető legtöbb pályázót tudjuk valamilyen mértékig támogatni. Ez sikerült is, hiszen a pályázók közel harmada részesül majd támogatásban. Kiemelt figyelmet fordítottunk az iskolai és oktatási programokra, a kisebb közösségek megemlékezéseire, a halaszthatatlan műemlékvédelmi munkákra és az emlékhelyek állítására.

Mikecz Péter: Valóban több mint ezer pályázat érkezett a Miniszterelnökség által kiírt, az Országgyűlés

kulturális és sajtóbizottsága által véleményezett pályázatra. A döntés fókuszában a holokauszt-emlékéV üzenetének minél szélesebb körben történő eljuttatása volt, hogy minél több civil szervezet, kezdeményezés kerüljön támogatásra, az ország lehető legtöbb településére juthasson támogatás, és nem utolsósorban a határon túli szervezetek is lehetőséget kapjanak megmutatni a helyi értékeiket, pontosabban azokat, amelyeket a vészidőszak idején elvesztettünk.

– A zsidó hitközségek, szervezetek igényelték, hogy részesei legyenek a döntéshozatalnak. Úgy tudjuk, hogy a másfél milliárdos összeg felére tehettek javaslatot. Mely szervezetek lehettek részesei e folyamatnak, és milyen irányba mozdították a döntéseket?

L. S. L.: A reprezentatív zsidó szervezeteknek – melyek a zsidó hitközségeket is tömörítik – nem kellett igényelniük, hogy részesei lehessenek a döntésnek, hiszen már a pályázat meghirdetése előtt nyilvánvaló volt: ez a pályázat nélkülük nem lehet sikeres. A pályázati kiírás megszövegezése és a pályázat elbírálása során is egyeztettünk a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége, az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség, a Magyarországi Orthodox Izraelita Hitközség, a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány valamint az Országos Roma Önkormányzat képviselőivel. Nem esett szó előzetesen arról, hogy mekkora összegre tehetnek javasla-

A társadalom minél több pontján érvényesüljön a hatás.

tot. Viszont a zsidó szervezetek önmérsékletét és a pályázat iránti elkötelezettségét jól mutatja, hogy végül többnapos munkával egy olyan közös listát tettek le elénk, amely az általuk legfontosabbnak tartott pályázatokat tartalmazta. Ráadásul úgy, hogy a megítélendő összegekre is alaposan végiggondolt javaslatokat tettek, ami nagyjából 700 millió forintot tett ki. Ezzel az előkészítő munkával nagyban hozzájárultak a döntés meghozatalához, különösen mivel a javaslataik és a mi véleményünk nagyon sok ponton egybevágtak.

M. P.: Örömmel szembesültünk a döntéshozatal során, hogy a zsidó hitközségek összefogásának köszönhetően egységes javaslatot kaptunk a pályázati forrás egy részének felosztására. A Mazsihisz, az EMIH, a BZSH és a MAZSÖK vezetőinek javaslata egyébiránt teljesen összhangban volt a döntéshozatalban részt vevő bizottsági és miniszterelnökségi munkatársak javaslataival, csak hangsúlybéli különbségek merültek föl, de a végeredmény tekintetében kiegyensúlyozott, egyhangú döntés született.

– Melyek a kiemelkedő, nagy projektek, amelyeket támogattak?

L. S. L.: Nehéz egyet-egyét kiemelni a számtalan monográfia, dokumentumfilm, oktatási program, műemlékvédelmi vagy kegyeleti jellegű tevékenység közül. Ráadásul itt nem feltétlenül a nagy projekteken van a hangsúly: éppen az öröndetes, hogy igen sok kisebb közösség, kistelepülés, iskola pályázott számára fontos programokkal. Fontosnak érzem, hogy olyan értékes programokkal is pályáztak, amelyek a vészorszakban emberségről és bátorságról is tanúságot tevő embermentőkre irányítják rá a figyelmet, de én annak is örülök, hogy a választóközvetemben, a lakóhelyemhez közeli kápolnásnéki zsidótemető rendbetételére is lesz forrásunk.

M. P.: A *Civil Alap* – 2014 pályázati alaprogram nem elsődlegesen a nagy költségvetésű beruházások támogatására lett megnyitva, hanem a helyi, alulról szerveződő kezdeményezések támogatására. Tekintettel a pályázatok nagy számára és általánosan magas színvonalára, fontosnak tartottuk, hogy minél több projekt kapjon támogatást, a társadalom minél több pontján érvényesüljön a multiplikátorhatás. Az elbíráláskor szerettük volna, hogy a minél többféle, a világ minél több pontjáról beérkezett, változatos tematikájú pályázatokon keresztül a sokszínűség mutakozzon meg.

– Hogyan oszlanak meg a beadott, illetve nyertes pályázatok az állami – ha volt ilyen –, az önkormányzati, egyházi és civilszféra, illetve egyéni pályázók között?

L. S. L.: A támogatott pályázatok ilyen szempontú bontása még nem készült el. Így csak a beérkezett

anyagokról tudok beszélni. A pályázók több mint harmada valamilyen egyesület vagy civil szervezet volt, körülbelül ötöde gazdasági társaság és ugyancsak nagyjából 20 százalék a magánszemély. 26 központi költségvetési szerv, 102 önkormányzat, 47 oktatási és 69 egyházi intézmény pályázott. A pályázatok elbírálásánál azonban nem a pályázó személye, hanem a tervezett projekt volt a döntő szempont.

M. P.: Az 1073 beérkezett pályázatot alapítványok, egyéb szövetségi formáció, gazdasági társaságok, egyházak, egyházi intézmények, önkormányzatok, oktatási intézmények és magánszemélyek adták be. Több tucat pályázat érkezett határon túlról is. A hitközségek számos kezdeményezést fogtak össze, azonban a tisztán hitközségeknek juttatott támoga-

Mikecz Péter
és L. Simon László

tások is a pályázati keret majd' 20 százalékát teszik ki. Nagy részt vállaltak a különböző közintézmények és önkormányzatok az emlékérv társadalmasítása érdekében kiírt pályázatban; a beadott támogatási igény 1/6-át önkormányzatok, illetve levéltárak, közintézmények projektjei jelentik. Külön kiemelném az üdvözlendő tény, hogy a határon túli közösségek, nem zsidó egyházi szervezetek, roma szervezetek és magánszemélyek különös aktivitást mutattak – csupán ez a támogatotti kör a 200 milliót meghaladó nagyságrendű programmal, több mint 100 pályázaton keresztül járul hozzá az emlékérv céljainak megvalósításához.

– Úgy tudjuk, vannak kiemelt céltámogatásai az emlékérvnek, amelyeket a Civil Alapon kívül támogatnak, például a szabadkai zsinagóga felújítása. Sokszor felemlített probléma a zsidó civil-

szféra alulfinanszírozottsága is. E szervezetek a kortárs zsidó társadalmi és kulturális élet sokszínűségét biztosítják, s a nagy érdekérvényesítő képességű hitközségekkel (Mazsihisz, EMIH stb.) szemben rendre perifériára szorulnak a finanszírozás során, miközben néha néhány fős stábokkal kiemelkedő munkát látnak el. A Civil Alap egyszeri forrás a holokauszt-emlékévre. Tervezi-e a kormányzat, hogy orvosolni próbálja ezt a sokszor felvetett problémát, akár a Mazsók forrásainak feltöltése révén, akár más módon?

M. P.: Az emlékévvvel kapcsolatos munka nem csak egy évre szóló feladat. Reméljük, hogy a holokauszt-emlékbizottság által megteremtett párbeszéd lehetőséget ad arra, hogy hosszú távon, megfelelő keretek között működjenek együtt a zsidó hitközségek és szervezetek a mindenkori magyar kormányval. Ennek jegyében az emlékév során nem kizárólag a Civil Alap meglévő és a későbbiekben esetlegesen kiegészítendő forrásaira alapozzuk a munkát. A magyar kormány a jövőben közvetlenül is vállal feladatokat a zsidó társadalmi és kulturális élet fellenédítése érdekében abból a fontos célból is, hogy annak közösségmegőrző és -teremtő erejét előremozdítsa.

– Az emlékév és a pályázat szándéka a holokauszt tudatosság és az emlékezetkultúra gyarapítása. Ez változást is hozhat a néhol közönyös, néhol ellenséges közhangulatban. Mások viszont attól tartanak, hogy ellenérzést szülhet a nagy összegű célzott támogatás. Mi a véleményük ezekről a felvetésekről?

L. S. L.: Már többször, több helyen is elmondtam, hogy a holokauszt a magyar nemzet egészének tragédiája, éppúgy, ahogy Trianon is. A kettő nem állítható szembe egymással, nem játszható ki egymás ellen, még ha történnék is erre kísérletek. A Fidesz számára

ez sohasem volt kérdéses, de ezt valóban fontos újra és újra tudatosítani a társadalom egészében. Azzal, hogy a kormány jelentős forrásokat mozgósít a holokauszt-emlékévben a méltó megemlékezés érdekében, széles körű támogatói bázisának szemléletére is komoly hatást gyakorolhat. De éppen ezért van szükség arra is, hogy más nemzeti tragédiáinkról is méltó és kellőképpen árnyalt módon emlékezzünk meg, illetve gondolkodjunk. Sem a trianoni döntéssel, sem a holokauszttal együtt járó, máig ható társadalmi trauma nem lesz orvosolható, ha rossz beidegződések és sztereotípiák mentén közelítünk ezekhez a történelmi eseményekhez. Minél inkább ki tudjuk vonni ezeknek az értelmezését a napi politika köréből, annál nagyobb esély van a sztereotípiákon való túllépésre. Ezért is fontos kezdeményezés a Civil Alap, amely egyfelől a szakmai jellegű feldolgozást, másfelől a helyi közösségek identitás erősítését segíti.

M. P.: Feladatunk középpontjában az együttélés hangsúlyozása áll. Akár a múlt történelmi távlataiba tekintünk, akár a jelen és a jövő kihívásai elé nézünk, szeretnénk bemutatni, hogy mi a közös, ami összeköt és összetart bennünket. Amint említettem, ez nemcsak 2014-re szóló feladat, hanem azon túl is mutat. A hetvenedik évforduló megemlékezéseinek és csatlakozó rendezvényeinek finanszírozása bizonyára túlmutat az eddigieken, ezzel elsősorban emlékezve honfitársainkra, akiket elvesztettünk – egyszerre támogatva a zsidó társadalmi és kulturális élet sokszínűségét –, de fontos kiemelni, hogy keresztény egyházak és szervezetek pályázatait is támogatást kaptak. Ennek ellenére mindig vannak és lesznek olyanok, akik ellenérzésüknek adnak majd hangot, azonban hiszem, hogy az ügy melletti határozott kiállás, az emlékév, illetve üzenetének korrekt képviselője rácsafol a magyar–zsidó békés együttélés ellen küzdők vízióira.

A támogatásra előterjesztettek listája honlapunkon olvasható (www.szombat.org), ezen a címen: *Magyar holokauszt-emlékév – a „Civil Alap – 2014” támogatásra előterjesztett pályázatait.*

Kövesse a Szombatot interneten is!

Aktuális cikkeink: Antiszemita toposzok a kampányban | A Moszad kiképezte Nelson Mandelát | Kis zsidó Dylanológia | Iráni–izraeli diszkó Berlinben

www.szombat.org | facebook.com/szombat.folyoirat

CIVIL ALAP

– akik a legtöbbet kapták

A Miniszterelnökség, az Országgyűlés kulturális és sajtóbizottsága javaslata alapján nyilvánosságra hozta a Civil Alap „Magyar holokauszt-emlékéV – 2014” másfél milliárd forintos támogatásáról szóló pályázati döntésvajslatát. A pályázók a 2014-ben tartandó holokauszt-emlékéVvel kapcsolatos projekteket nyújthattak be a bizottsághoz. Alább a tervezet szerint

10 millió forintot vagy annál nagyobb összeget elnyert pályázókat és pályázataik rövid leírását olvashatják. (A másfél milliárdos keretösszeget a bizottság további 300 millió forinttal javasolta megemelni, így összesen körülbelül négyszáz pályázó jutna támogatáshoz. Utóbbira is meg születtek a javaslatok, de ezeket még nem hozták nyilvánosságra. Amint ez megtörténik, honlapunkon tudatjuk.)

Pályázó	Pályázat leírása	Javasolt támogatás
A Magyar Nyelvtérületről Származó Zsidóság Emlékmúzeuma	A „Magyar holokauszt-emlékéV – 2014” alkalmából tervezett kiállítás	20 millió Ft
Alapítvány a Budapesti Dohány Utcai Zsinagógáért	Komplex emlékhely fejlesztés a budapesti Dohány utcai zsinagóga kertjében található temető területén és környékén	20 millió Ft
Amerikai Alapítványi Iskola	Magyar zsidó gasztronómiai hagyományok. Kóser konyha, zsidó gasztronómiai hagyományok megismertetése	10 millió Ft
Amerikai Alapítványi Iskola	Emlékkiállítás és idegenforgalmi desztináció kialakítása az Amerikai Alapítványi Iskolában	14 millió Ft
ATV Zrt	A holokauszttal és a zsidó kultúrával foglalkozó 30 részes rövidfilmsorozat elkészítése és sugárzása	20 millió Ft
Bét Orim Progresszív Zsidó Egyesület	Az Együttélés Háza – Tolerancia Központ, workshop, interaktív kiállítás, roma és zsidó zenei és gasztronómiai est, weblap, hangos idegenvezető alkalmazás	10 millió Ft
Budapest Főváros Levéltára	Programsorozat a magyar holokauszt-emlékéV 2014 keretében... Adatbázis-építés... oktatási programcsomag készítése, tematikus weboldal	10 millió Ft
Budapesti Zsidó Hitközség	A holokauszt 70. évfordulójának megemlékezésére rendezett kulturális eseménysorozat	24 millió Ft
Czinka Panna Roma Kulturális Egyesület	Dunántúli roma holokauszt – megemlékezéssorozat	11 millió Ft
D. K. Digitális Kommunikációs Kereskedelmi és Szolgáltató Közhasznú Nonprofit Kft.	„Heti szakasz” című heti közéleti magazin, amely a Magyar ATV csatornáján lenne látható vasárnap délutánonként	15 millió Ft
Dr. Kecskeméti Ármín Egyesület a Makói Zsidó Örökség Megőrzéséért	Közösségi emlékhely létrehozása	10 millió Ft
ERVA Zrt. Erzsébetvárosi Önkormányzat Vagyonkezelő Zrt.	Erzsébetvárosi Zsidó Helytörténeti Tár létrehozása, szakmai működési keret kialakítása	70 millió Ft
Győri Zsidó Hitközség	MENHÁZ Regionális Zsidó Kulturális és Oktatási Központ létesítése	20 millió Ft
Hajdúböszörmény Önkormányzata	Konferencia és megemlékezések szervezése, könyvpublikálás, műemlékek helyreállítása	10 millió Ft
Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata	Köztéri műalkotás létrehozása a zsinagógánál	11 millió Ft

Pályázó	Pályázat leírása	Javasolt támogatás
Holocaust Dokumentációs Központ Emlékgyűjtemény és Közalapítvány (HDKE)	A HDKE 2014-es magyar holokauszt-emlékévvel kapcsolatos projektjei: megemlékezések, kiállítások, koncertek stb.	11 millió Ft
Ifjúsági Médiakultúráért Alapítvány	Emlékpontok elhelyezése magyar középiskolákban (4 tablóból álló vándorkiállítás)	13 millió Ft
Jachad Magyarországi Közhasznú Egyesület	Az OR-ZSE könyvtár rendezése	15 millió Ft
Káva Kulturális Műhely Egyesület	Az emlékezés drámája: komplex színházi, drámapedagógiai és képzőművészeti projekt középiskolások számára	13 millió Ft
Lindenfeld Partners Családi Gyűjtemények Nonprofit Kft.	A vészkorszak tárgyi családi és helytörténeti emlékeinek feldolgozása és széleskörű bemutatása	11 millió Ft
Magyar Nemzeti Levéltár	A magyarországi holokauszt tudományos feldolgozását segítő szakmai konferenciák, kiadványok és kiállítások	13 millió Ft
Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége	Hetven évvel a holokauszt után – három dokumentumfilm a magyar zsidóság életéről	16 millió Ft
Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége	Magyar holokauszt-emlékév – 2014 információs és tájékoztató csoportjának tevékenysége	13 millió Ft
Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége – Magyar Zsidó Levéltár	Szétszórta Európában: Magyar zsidók a német koncentrációs táborokban – projekt	22 millió Ft
Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége – Soproni Zsidó hitközség	Rendezvénysorozat: „Elfeledett soproniak” – kiállítások, könyvbemutatók, emléktáblák, emlékülések	10 millió Ft
Mazsit – Magyarországi Zsidó Temetőkért Alapítvány	Vidéki temetők és emlékhelyek kutatása, tanulmány megjelentetése	10 millió Ft
Munkaszolgálatosok Országos Egyesülete	Emléktábla állítás az 1944-ben elpusztított mártíroknak minden helyiségben, ahol zsidók éltek	15 millió Ft
Néprajzi múzeum	„És mi volt azelőtt” című kiállítás és komplex program	13 millió Ft
Paideia – the European Institute for Jewish Studies in Sweden	Ösztöndíjprogram a zsidó tanulmányok folytatására szemeszterenként 3 magyar diák számára egy éven át	11 millió Ft
Pécs megyei jogú város önkormányzata	Programsorozat, kiállítás, oktatási füzet, könyv kiadása a helyi zsidóság történetéről	11 millió Ft
Rabbinical Centre of Europe	Brüsszelben tervezett kiállítás és konferencia a magyar zsidóság történetéről, mai életéről	18 millió Ft
Sense Agency Kft.	„MEMORA” online virtuális térben megvalósuló, fiatalokat megszólító projekt	20 millió Ft
Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzata	Székesfehérvári kezdeményezések, programok megvalósítása	11 millió Ft
Szombathelyi Zsidó Hitközség	„Emlékezés – megmaradás” – Szombathely emlékévi programjai	15 millió Ft
Tett és Védelem Alapítvány	Társadalmi emlékezést segítő program: videoprojekt	26 millió Ft
Tordai és Tischler Kft.	Az albertirsai és a Bécsi úti temetők helyreállítása... a Maros utcai kórházban történt vérengzés mementójának rendbehozatala	24 millió Ft
U Group Kft.	Kenessey Gyula főszolgabíró emlékhely Sárbogárdon	11 millió Ft
U Group Kft.	Radnóti live: A legmodernebb vizuális és zenei művészeti ágakat bevonva (animáció, rap, graffiti, hiphop) a fiatalság reflektálást mutatná be	25 millió Ft
YCP Communications Kft.	Fotókataszter készítése a magyarországi zsidó temetőkről, a képek elérhetővé tétele	15,5 millió Ft

TRIANON ÉS HOLOKAUSZT EGYMÁS ELLEN?

Gyáni Gábor társadalomtörténésszel beszélget Várnai Pál

Fotó: Tóth Csilla

A Szombat hosszabb ideje foglalkozik az emlékezetközösség témájával. A korábbi írásokhoz csatlakozik az alábbi interjú, mely egy nemrég megjelent tanulmánykötet apropóján született, és szervesen illeszkedik sorozatunkba.

– Mostanában jelent meg tanulmánykötete *Nép, nemzet, zsidó* címmel, amely már önmagában is elég provokatívnak tűnik: mintha a „zsidó” egy külön entitás, valamiféle csodabogár lenne. Hozzátenném, hogy a zsidó is lehet nép vagy nemzet.

– A háromtagú cím arra utal, hogy három fogalmat vizsgálok a könyvben, melyek értelme, jelentése szorosan összefügg egymással.

– Mindhárom fogalom elég nehezen definiálható.

– Így van. A nép változó jelentésű szó, és így van ez más szavakkal is. Amikor a nép fogalmát vizsgálom, akkor a magyar társadalom 1945 előtti történetével, a régi, a polgári Magyarországgal foglalkozom, s ez vonatkozik a nemzet, valamint a zsidó kifejezésekre is. A nép, ami itt a parasztságra utal, három fejezet tárgya. Az egyikben a tudományos, közelebbről a társadalom-néprajzi megközelítést veszem górcső alá. Egy másik fejezetben Németh László a *Gyász* című regényét elemzem, amely birtokos parasztokról szól, és melynek egy özvegy nő a főszereplője. Németh a fikció eszközeivel, mint individuumokat ábrázolja a parasztokat, ami ellentmond a paraszt megszokott fogalmának, hiszen ez hangsúlyo-

zottan kollektív társadalmi csoportot sugall. A harmadik fejezetben Erdei Ferencnek *A magyar paraszttársadalom* című szociológiai munkáját elemzem. Erdei itt arra kíváncsi, hogy mennyire és hogyan hat a polgárosodás a parasztság individualizációjára.

– Második kérdésem a nemzetre vonatkozik. Etnikai vagy politikai értelemben használjuk a nemzet fogalmát? Szembeállítható vajon a nacionalizmus a hazafisággal és az európaisággal? Nem gondolja-e, hogy a nemzet fogalma hangsúlyosabban van jelen a történelmileg hátrányosabb sorsú országokban? Végül, mióta beszélünk nemzetről?

– A téma nagyon szerteágazó, nehéz röviden összefoglalni. Több álláspont is létezik a nemzet- és nacionalizmuselméletek körében. Így ismert a folytonossági, valamint a konstruktivista elmélet. Az utóbbi szerint a nemzet, modern képződményként, a 18–19. században alakult. A folytonossági vagy kontinuitáselmélet képviselői viszont azt állítják, hogy a nemzet elsősorban, mint emlékezetközösség, nem kifejezetten újkori szerveződés, mert ez a mitológus történeti képződmény, történelmi referenciájában, egészen a késő antikvitás koráig nyúlik vissza. Ez az eredettörténet persze fikció, ugyanakkor hatékony közösségképző erő. Én úgy gondolom, hogy a nemzet a történelmi fejlődés fontos etappja, aminek a 19. és 20. századra esett virágkora, ma viszont hanyatlóban van, mert egyre kevésbé szuverén, és egyre kevésbé domináns életkeret. De a nyelven és a kultúrán keresztül még sokáig jelen lesz az életünkben.

– Talán másképpen fogalmaznám a kérdésemet: nem gondolja, hogy azok a nemzetek hajlamosabbak a nacionalizmusra, amelyek kevésbé voltak függetlenek történelmük során?

– Részben így van, részben azonban ez csupán látzat. A nacionalizmus mindenhol a leghatékonyabb modern ideológia és kultúraformáló erő, amely minden másnál hatékonyabb tényező. Másképp jelentkezik azonban a hatása az első nemzetállamok kialakulásának a korában, másként érezteti hatását a később létrejövő nemzetállamoknál és persze másként fejt ki az erejét ott, ahol a nemzeti önrendelkezés elve és gyakorlata szüntelen harcban áll a birodalmi erővel, például a Habsburgokkal vagy a Szovjetunióval. A nacionalizmus éppúgy jelen van azonban a franciáknál, mint az angoloknál, az utóbbiaknál egyszerre ölt birodalmi és szorosabban nemzeti jelleget. A kis nemzeteknél persze mindez némileg másképp alakul.

– A könyv egy másik fejezetében többféle történetírást különböztet meg, akadémiai és public historyt. Szól továbbá a szépirodalom, a regények, az

emlékiratok, az önéletrások, és az oral history szerepéről is. Hogyan értékelné ez utóbbiakat a múlt megismerésében?

– Az olyan szubjektív források, mint a napló, memoár, oral history, elsősorban a múltbeli tapasztalatokról tudósítanak, ami szinte teljességgel hiányzik a történetírásból. Ezek erre nézve elsődleges források, amelyek tehát nem a megszokott tények megismeréséhez, hanem az érző, cselekvő, szenvedő emberek élményeinek és tapasztalatainak a megismeréséhez kellenek. Nincs rajtuk kívül más mértékadó forrás erről. Természetesen kritikával kell kezelnünk őket is, pszichológiai ismereteink segítségével kell megszűrniük a tartalmukat. A szépirodalom felől jövő tudás és szemléletmód pedig azért nélkülözhetetlen, mert az írók ráéreznek az egyes emberi jelenségekre, és sajátos helyzetekre, ily módon pedig, közvetlenül és többnyire közvetve a tudományos kutatásra is hatnak, amely más szemszögből közelíti meg ezeket a problémákat.

– A könyvben részletesen foglalkozik az úgynevezett „magyar emlékezeti helyekkel”, valamint a „zsidó”, a zsidóság fogalmának a meghatározásával. Említi a „közös emlékek hiányát”, és azt, hogy „semmi esély arra, hogy a holokauszt része legyen a nemzeti áldozatközösségnek”, mert „két kollektív emlékezet van”: azaz Trianonnak és a holokausztnak az egymás elleni kijátszása. Ez pedig azért is szomorú, mert Trianon a zsidók számára nem volt kisebb trauma, mint a nem zsidóknak.

– Így van. Nagy fontosságot tulajdonítok annak, hogy milyen kép élt másokban a zsidóságról, mi volt az „imázsuk”. Ettől el kell választani azt a kérdést, hogy milyen volt, milyen lehetett a magyarországi zsidók tényleges identitása. Szándékosan nem zsidóságról, hanem individuumokról, zsidókról szólok ezúttal is.

– Nagyon örülök annak, hogy tanulmányában kiemeli a kettő közötti különbséget.

– Természetesen mindkét szóhasználatnak van értelme. Amikor kívülről tekintek a zsidókra, zsidósággént veszem őket számba; ebből azonban csak korlátozott következtetésekre juthatok az egyénekre nézve. A 19. század második felében és a 20. század kezdetén az individualizáció a legfontosabb folyamat. Ami magukat a zsidókat illeti, számomra a fő probléma így szól: létezik-e egyáltalán zsidó? Természetesen létezik a számontartás értelmében, ennek felel meg a zsidó imázs. Így olyanokról is azt tartják, hogy ők zsidók, akik amellet, hogy a származásuk szerint izraeliták, alig vagy egyáltalán nem osztoznak már a népi, a vallási és a kulturális (zsidó) tudaton, az identitásukat tekintve tehát már nem zsidók. S azokat is zsidóként tartják számon, akik-

...létezik-e
egyáltalán
zsidó?

nek a budapestiség és a liberális beállítottság révén van vagy lehet csupán köze a zsidóhoz. Még a vallási hovatartozás elhagyásával, a kikeresztelkedéssel sem lehet teljes mértékben mentesülni a zsidó imázstól. Az identitás azonban egészen más ügy. A zsidókkal kapcsolatos gondolkodás szinte mindig az imázsból, a számontartásból indul ki, és olykor kizárólag ez határozza meg a zsidók általános helyzetét is, gondoljunk csak a zsidótörvényekre. Holott éppoly fontos tény az identitás is, hogy mit gondolok önmagamról, minek tartom magam, és milyen életelvek szerint élem az életemet. Az identitás persze változhat az idők folyamán, ami tovább bonyolítja a kérdést. Általában tarka a kép idehaza, hiszen a zsidó fogalma mindazokat felöleli, akik identitásukban már nem vagy nem egészen zsidók, és azok is beletartoznak a fogalom által lefedett körbe, akik haszidok, vagy egyszerűen ortodoxok. Ők pedig mindannyian képviseltették magukat a történelmi Magyarországon.

– Kovács Andrástól idézi, hogy „a magyar nemzetkarakter elsajátítása nem volt sikeres.”.

– Bevett felfogás ez, amelyet a népi írók és a filozemita történetírás egyaránt a magáénak vall(ott). Bibó Istvánnak egy kevésbé számon tartott felfogását rekonstruálom könyvemben. 1948-as híres esszéjében Bibó továbbviszi a harmincas évek végétől származó felfogását, miszerint reménytelen a tényleges asszimiláció. Leginkább azért, mert bár egymás mellett él a zsidó és keresztény társadalom, alkalmasint kooperálnak is egymással, az élet belső tereiben mégis bezárulnak egymás előtt. Bibó álláspontjában akad némi igazság, ennek ellenére se gondoljuk azonban, hogy ne lennének ilyen és hasonló válaszfalak mondjuk a katolikusok és a reformátusok között is. Saját református felmenőim életéből tudom, hogy milyen idegenek voltak számukra a katolikusok. Ők sem vettek részt egymás belső életében. Az antiszemita polgároknak tartják a zsidókat, és ezzel osztálykategóriát fabrikálnak a zsidó alakjából, holott a történészek tudják, szép számban léteztek nem kifejezetten polgár zsidók is, amilyenek a paraszti sorban élő falusi zsidók. Az antiszemitizmus zsidóképe eltorzítja a zsidó társadalmi képzetét és ennek a hatása máig él. Hiába a megannyi történészi erőfeszítés, amely a zsidó, mint szociológiai és mentális konstrukció felbontására és árnyalására irányul, az öröklött sztereotípiák rendre felülkerekednek a valóság mélyebb – történészi – konstrukcióin.

– Visszatérnék arra a mondatra, hogy semmi esély arra, hogy a holokauszt része legyen a nemzeti áldozatközösségnek: miért nem kérdés ez más országokban, ahol a zsidók száma csekély, vagy ahol

más volt a történelmi háttér? Az egyik baj szerintem az, hogy ideológiai okokból gyakran szembeállítják egymással a traumákat és a veszteségeket, ami azonban semmilyen megoldáshoz vagy békéhez sem vezethet.

– Egy éven át folyamatosan írtam – szüntelenül átírtam – a fejezetet, nemegyszer a pillanat hatása alatt is állva. Ön arról beszél, hogy egymással szemben kijátsszák a különféle totalitárius rendszerek szörnyűségeit. Másképp van ez vajon a többi hasonló sorsú országban? Egyetlen olyan országról tudok, ahol idővel sikerült a valamikori szörnyű bűnök emlékét feldolgozni, és ez Németország. Ott is a hatvanas évekkel kezdődött csupán ez a folyamat, amihez generációváltásra és a két Németország kapcsolatainak az átalakulására volt azonban szükség. Franciaországban is akadnak erre utaló jelek újabban, ám évtizedeket kellett várni a Vichy-rezsim bűnbánó emlékezeti elsajátítására. Lengyelország helyzete meglehetősen sajátos, mivel itt a külön lengyel és a külön zsidó tragédia időnként szembe kerül egymással (Jedwabne esete). Ne felejtjük el továbbá azt sem, hogy többet beszélnek manapság lengyel antiszemitizmusról, mint tették korábban, és ezzel elismerik, hogy 1968-ig töretlenül létezett zsidóellenes lengyel magatartás. Ami mármost Magyarországot illeti, az, ami a politikai életben ma történik, közvetlenül felelős azért, hogy milyen a két kollektív emlékezet viszonya egymáshoz. Ha a politikai elit nem kívánja összebékíteni őket egymással, és úgy jár el, hogy erre ne is kerüljön sor, akkor nincs a mai helyzetből kiút. Az ugyanis döntő, hogy milyen ma a lehetséges közbeszéd, milyenek a hivatalosan elvárt és tolerált megnyilvánulási formák, és minek van vagy lehet egyáltalán nyilvánossága. Nyugat-Európában ma már nem elfogadott az antiszemita közbeszéd, sőt ott tiltó törvények vannak érvényben (nem csak elvi szinten!). Így azután az ennek megfelelő beállítottság *természetes* állampolgári mentalitássá szilárdult. S ezzel közel került egymáshoz a hivatalos és a személyes vélemény ezekben az ügyekben. Ha viszont bármilyen magánvélemény politikai síkon is zavartalanul képviselhető, akkor a helyzet e téren reménytelennek tetszik. Nem elég, ha a holokausztal kapcsolatos hivatalos megnyilvánulások csupán formális módon, szimbolikusan nyerne kifejezést, mint ahogyan nálunk történik. Ha a politikai elit nem tesz ennél többet, sőt azon van, hogy a számára pragmatikus okokból hasznos kollektív emlékezeti kultuszokat ápolja csupán, akkor ez a helyzet nem jut nyugvópontra. A kétfajta emlékezet „kiegyezése” társadalmi feladat, amiben vitathatatlan azonban a politikai akarat felelőssége.

...osztály-
kategóriát
fabrikálnak
a zsidó
alakjából.

A ZSIDÓ ETIKA ÉS A CEDAKA

Az emberi civilizáció alapja, hogy egy közösség, egy társadalom csak kölcsönös egymásra utaltságban, egymás segítségével jöhet létre. A segítségnyújtás változó formái (például a beteg, az idős, a munkaképtelen emberekhez való viszony) sokat elárulnak egy társadalom működéséről, etikájáról. A rosszabb helyzetbe került emberek segítése univerzális, és mondhatjuk, egyidős az emberiséggel. A zsidóság egyik legfőbb hitelve az, hogy jobb, felelősségteljesebb, egymásra odafigyelő közösségeket kell építenünk. A judaizmus mindenkor célja, hogy szolidáris közösségekben éljünk, akár globális értelemben is: mindannyian, zsidók és nem-zsidók egyaránt.

A cedaka jelentése zsidó vallástudományi szempontból vizsgálva: „társadalmi, szociális igazságosság”. Tulajdonképpen a zsidó társadalometikáról van szó, megvalósítása nagy hatással volt a keresztény-zsidó kultúrkörre. A cedaka szó a korai görög Biblia-fordításokban sokszor mint agapé jelenik meg, később ez latinra fordítva caritas lett, és így vonult be a keresztény teológiába. Ám a Szentírásban nem utal a szegényeknek nyújtott pénzbeli támogatásra, az alamizsnaosztásra, míg a keresztény caritas igen. Az angolszász nyelvterületeken a cha-

rity szót használják az adakozás szinonimájaként. Sokan, főleg az Észak-Amerikában élő művelt, progresszív zsidók a tikun olam terminológiát használják, ha szolidaritásról, felelősségvállalásról van szó. A tikun olam fogalmát általában a „világ helyreállításaként, megjavításaként” fordítják. Ezt a kifejezést

Amerikában például Bill Clinton és Barack Obama is használja.

A zsidó cedakát a társadalmi igazságosság koncepciója hatja át, s így ez jog és kötelesség is egyben. A társadalom akkor működik igazságosan, ha az abban élő kiszolgáltatott, elnyomott embereket megvédjük, segítjük őket felemelkedni. Művelt, judaisztikában járatos személyek is hajlamosak a cedakát régies, elavult adományozási módszernek tekinteni, például perselyezésnek vagy adakozásnak. A fogalom

félreértelmezése abból is származik, hogy a modernitás, a kapitalizmus, a polgári fejlődés, az emancipáció hatására alapvetően változtak meg mind a zsidó közösségek, mind a nehéz helyzetbe került emberek számára nyújtott segítségi formák.

A XVIII. századtól a nyugati világ nemzetállami fejlődésével párhuzamosan, a központosított állam elvére épülve, a szegénység, a rossz helyzetben lévő emberek segítése is egyre inkább államilag szabályozott rendszerben zajlott. Ispótyok helyett kórházak létesültek, a baleset, munkaképtelenség kockázatainak csökkentésére bevezették a társadalombiztosítást.

Szép nyelvi játék, az *ászer bisvil setitáser*, vagyis „add a tizedet, hogy meggazdagodj”. Tehát az adózás törvénytisztelete is a zsidó etika ősi elve. Annyit adjunk, amennyitől nem rosszabbodik saját egzisztenciánk, de azért megérezzük. A cedaka preferált alkalmazása, magasabb szintje az anonim, nem hivalkodó, szerény adakozás, amelyet nyílttá lehet tenni, ha ez másokat is adakozásra ösztönöz.

Háberman Zoltán

Krausz Viktória

ELŐSZÖR ADNI KELL...

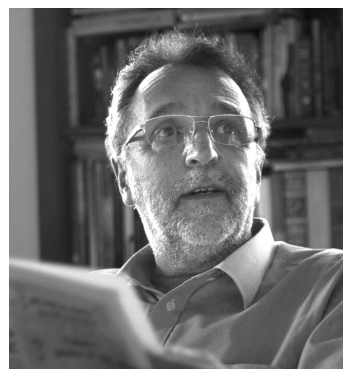
„Tengerbe vizet? Minek adjak, ha nélkülem is működik? Persze, adjak, aztán ki tudja, mire költik! Az állam dolga, ezért fizetek adót.” Ilyen és ehhez hasonló válaszokat kaptunk arra a kérdésre, hogy ki és miért – pontosabban: miért nem – támogatja a zsidó egyházakat.

Adományozni 1870 táján még kötelező volt, például a Dohány utcai zsinagógának, s ha valaki ezt elmulasztotta, adó formájában behajtották tőle, ugyanis ebből a pénzből épültek ország-szerte a nagyobb zsinagógák. Ma már korántsem ilyen szigorúak a szabályok. Az adakozási kedv csekély, a bizalmatlanság nagy, ráadásul sokan úgy vélik, az egyházak költségeit fedezze az állam. Alább körképet olvashatnak a hazai zsidó egyházak adományairól.

Mazsihisz

Heisler András Mazsihisz-elnök szerint nehéz a magyarországi zsidóság öröksége az adományozás tekintetében is. „Az 1945 utáni vallásellenes rendszerben megszűnt az adományozás gyakorlata. A jómódúakat üldözték, az elszegényedés általános volt, az egyházak anyagi támogatása nem volt comme il faut. A rendszerváltást követően a sikeres üzletemberek inkább saját vagyonukat próbálták gyarapítani, s ez nem járult hozzá az adományozás kultúrájának feltámasztásához. A zsidó szervezetek legtöbbjénél hiányzott a transzparencia, még inkább csökkentve az adományozási kedvet. De van pozitív jelenség is. Konkrét projektekre lehet sikeresen adományt gyűjteni, főleg, ha az adott szervezet átláthatóan működik. Az biztos, hogy az Egyesült Államokban megszokott adományozási gyakorlatot nem lehet összevetni a Magyarországgal. A Mazsihisz részére felajánlott 1%-okból befolyó összegek nőttek az elmúlt években, de ez sem feltétlenül pozitív jelenség, mivel, egyes szociológusok szerint, ez a növekvő félelem jele is lehet” – véli Heisler. Hagymási Zsuzsa, a Mazsihisz főkönyvelője úgy véli, a magyar emberek azért is szoktak le az adományozásról, mert az 50-es évektől egyenesen gyanús volt, ha valakinek volt mit adományozni. A másik ok az állam „mindent megoldó, gondoskodó” jellegéből fakad: az emberek hozzászótkak ahhoz, hogy nélkülik és he-

lyettük is megoldanak mindent. „Valószínűleg az egyházak, így a mi egyházunk esetében a bizalmatlanság egyik oka a helyzet nem ismerete. Sokkal rosszabb a hírünk, mint amilyenek valójában vagyunk, azt a munkát sem tudjuk jól kommunikálni, amit végzünk. A Mazsihisz esetében a PR-tevékenység nem megfelelő, ezen kéne sokat fejlesztenünk. Az adománygyűjtést Amerikában foglalkozásszerűen üzik, s a napi kultúra részét képezi az adakozás. A templomkörzetet azért sem tudják a hívek eltartani, mert az igazán tehetősek csekély számban járnak rendszeresen templomba. Évi 50-100 ezer forintos adomány egy embertől jelentős, miközben ez csak a világításra elmegy.” Hagymási szerint a Mazsihisz-központba befolyó állami, közgyűjteményi támogatás 42 millió forint, a bérkompenzáció 65,6 millió, a vidéki temetők fenntartásához 38,6 millió forintot, a hittanoktatás támogatására tavaly 4+2,4 milliót kaptak. „Közfeladatot ellátó önálló intézmény vagyunk, tehát nem rajtunk keresztül jut állami támogatáshoz például az OR-ZSE és a Szeretetkórház” – így a főkönyvelő, aki az adományok összegéről nem óhajtott nyilatkozni, hivatkozva egy 2011. évi törvényre, amely szerint „az egyházak hitéleti célú bevételeit és azok felhasználását állami szerv nem ellenőrizheti. Hitéleti célú bevételek minősül a személyi jövedelemadó meghatározott részének egyház számára történő felajánlása, annak költségvetési kiegészítése, illetve az ennek esetleg helyébe lépő juttatás, az ingatlanjáradék és annak kiegészítése.”

Fotó: MTI

Heisler András

Budapesti Zsidó Hitközség

Egy fokkal optimistább Tordai Péter, a Budapesti Zsidó Hitközség vezetője: „Valamennyi körzetnek és intézménynek

van saját bankszámlája, így az adományozó biztos lehet abban, hogy közvetlenül az általa megjelöltek kapják adományát, nem kerül egy nagy kalapba.” A banki utalás és a készpénzes befizetés mellett bankkártyával és PayPalon keresztül is lehet támogatást küldeni. A kisebb összegeket általában az adott körzet, intézmény működésére, fejlesztésére, illetve kidusokra fordítják, a nagyobb adományok szinte mindig célzottak. „Így indult a csepeli zsinagóga is: egy hittestvérünk nagyobb összeget hagyott erre a célra. Vannak kiemelt programjaink is, amelyekre adományokat gyűjtünk, ilyen a Benjámin óvoda bölcsődével történő bővítése.” Tordai az adományok lassú, de fokozatos emelkedéséről számolt be – igaz, ezek a működési költségek töredékét sem fedezik. „Az adományok sajátossága, hogy beérkezésük nem kiszámítható, míg az intézmények fenntartása kiszámíthatóságot kíván. Ezért a hitközség alapvető működését még nem tudjuk az adományokból fedezni, noha hosszabb távon ez lenne a célunk. Amerikában nem fosztották meg vagyonától a teljes zsidóságot, nem irtották ki 80 százalékát, nem volt államosítás, vagyonelkobzás, sem szocializmus. Nálunk vagyonok veszték el a tulajdonosaikkal együtt, ezért a zsidóság ereje töredéke a hajdaninak. A háború utáni helyzet is tragikus volt: kifosztva, betegen indult az újrakezdés. A rendszerváltás után eltelt idő még nem volt elegendő, hogy a holokauszt tragédiáját a magyar zsidóság kiheverje. Bízom abban, hogy a ma fiataljai azon az úton fognak haladni, mint 1938 előtt élt déd- és nagyszüleik, s fenntartják identitásuk és hitük meghatározó pontjait. E tradíció visszaállítása nagyon időigényes, de komoly munkával jelentős javulást tudunk elérni e téren. Ám ez nemcsak a hitközségek, hanem minden zsidó (és nem zsidó) ügye is.”

Lágymányosi Bét Sálom zsinagóga

A zsinagógában 2011 szeptemberétől 2012 márciusáig 50 milliós bővítés és felújítás zajlott, s ez nagy hatással volt az adakozó kedvre: az összeg 16 százaléka adományokból gyűlt össze. „Ha leválogatjuk a támogatásokat, amelyeket kifejezetten az épületre kaptunk, akkor kb. 3,5 millió jön ki évente, amely csekély mértékben, ám folyamatosan emelkedik. Tíz éve vagyok lágymányosi vezető rabbi, akkor elvi okok miatt bevezettem a havi 500 forintos tagdíjat a kb. 50 tag számára. A létszám ma több mint 200 fő, a tagdíj pedig ezer forint. De egy pénteki vacsora ennél jóval többbe kerül. Éves költségvetésünk 16 millió forint, amelyet a BZSH-tól kapunk.

Ennek további 20 százaléka gyűlik össze adományokból, ami szerintem magyar viszonylatban kimagaslóan jó. Magyarországon az adomány semmilyen adókedvezményt nem élvez, szemben az USA-val és sok országgal, ahol részben vagy teljesen leírható a személyi jövedelemadóból – magyarázza Radnóti Zoltán, a körzet rabbija. – Németországban és Ausztriában például egyházi adót kell fizetni, így az egyházakat gazdagítják olyanok is, akik nem is veszik igénybe az egyházi szolgáltatásokat. Az adományozási kultúra részben nevelési, oktatási kérdés, részben meggyőzése az embereknek, hogy adományozni jó. Sok adományozónk kéri, hogy ne szerepeljen

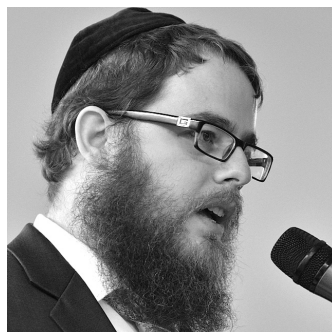
Radnóti Zoltán

Fotó: Kállai Márton

a neve sehol, mert akkor mások irigykedni fognak. Sokan azért nem adnak, mert nem tudják ellenőrizni, mire megy a pénzük. Támogatóink jelentős része nem volt hajlandó – sokan még most sem – a BZSH számlájára fizetni az adományt, nehogy eltűnjön a nagy közös kalapban. Nehéz meggyőzni őket, hogy most már a pénzügyi osztály az egyes zsinagógák javára írja jóvá a befizetéseket. A zsidó szervezetekhez nem kötődő zsidó embereket pedig nem lehet közvetlenül elérni, csak a teljes népességen keresztül, ez igen drága mulatság.” A körzet 2011-ben 6 millió, 2012-ben 8,6 millió, 2013-ban 3,6 millió forint adományt kapott.

Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség

Köves Slomó, az EMIH vezetője szintén azt tapasztalja, hogy konkrét célra szívesebben adnak pénzt a hívek. Ha valaki sajátjának érzi a zsinagógát vagy az adott ügyet, akkor nagy eséllyel áldoz rá. „Működésünk költségeinek szignifikáns részét fedezik az adományok. Évente 2-3 ez-

Köves Slomó

Fotó: Czúrák Pál

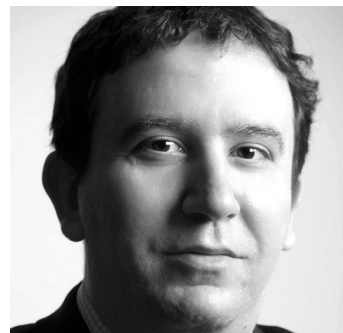
ren támogatnak minket, nagy részük 10 ezer forint alatti összeggel, van 80-100 ember, aki 100 ezer forint fölötti és 30-40, aki egymillió fölötti összeggel. Nincs tagdíjunk, általában az éves naptár kiküldésére jönnek válaszként kisebb adományok, de sok támogatónk rendszeresen, havonta küld pénzt.” Az EMIH-nél a könyvkiadást is adományokból fedezik, a kötetekben a nagyobb felajánlást tevők neve is megjele-

nik. Ingatlanfelújításra (óvoda, iskola, zsinagóga) szintén „könnyebben” nyílik meg a pénztárca. „Az elmúlt három és fél évben 100 millió forintot költöttünk az óbudai zsinagógára, ennek nagy része magánadományokból gyűlt össze. A 120 faragott, névre szóló szék darabja 80 ezer forintba került, és pillanatok alatt elkelt. Volt, aki egy összegben adott tíz milliónál is többet a zsinagóga felújítására” – hangzanak az összegek. Az EMIH és összes intézményének, szervezetének és alapítványának éves költsége 450 millió forint, ebből 100-150 milliót adnak a hívek, ennek 25-30 százaléka külföldi magánemberektől érkezik. „Az a probléma, hogy a magyar emberek nincsenek hozzászokva az adományozáshoz, és hiányzik a civil felelősségtudat is. Mindemellett fontos az embereket „tanítani” az adakozásra, és azt megértetni, hogy a cedák nem véletlenül az egyik legfontosabb micva” – állítja Köves Slomó. Az sem elhanyagolandó szempont, hogy az EMIH jól kommunikálja az eredményeket, és az adományozás jelentőségére fel is hívják a figyelmet, tehát időnként adnak is, nem csak kérnek. „Először a közösség, tehát mi adunk, aztán az emberek is adnak majd.”

Magyarországi Autonóm Ortodox Izraelita Hitközség

A MAOIH éves költségvetése 530 millió Ft, állami forrása 240 millió, adományként pedig 16 milliót kapnak. Kürti Csaba a MAOIH stratégiai igazgatója közgazdászként hoztatta: az egyes hitközségek adatait nem lehet összehasonlítani a hitközségi intézményrendszer sajátosságai miatt. Valamelyiknél önálló gazdálkodási egység az iskola,

a kórház, az időotthon, valamelyiknél belső jogi személy, és van, ahol része a szervezetnek, nincs leválasztva, csak a belső könyvelésben. Minden intézmény kap normatív támogatást, de ezek egy része az anyaszervezethez megy, egy része meg közvetlenül a célzott intézményhez. Van, ahol alapítványokon keresztül bonyolítják az 1%-os gyűjtést, van, ahol csak a hitközség gyűjt.

Kürti Csaba

Debreceni Zsidó Hitközség

A hitközség vezetője, Horovitz Tamás nem lát lényeges különbséget az elmúlt években. „Változik a világ, talán nő a bizalmatlanság is, és régebben nagyobb súlya volt az adakozásnak. Ma már annyiféle alapítvány, szervezet van, amelynek lehet adakozni, hogy nehéz dönteni, ezért lehetséges, hogy kevesebb jut az egyházaknak. Régebben a saját közösségét támogatta az ember, ma már inkább az érdekek döntenek. Tíz éve, amikor még jobb volt a gazdasági helyzet, akkor kellett volna elkezdni foglalkozni a témával, mostanában nem lesz előrelépés.” A Debreceni Hitközséget mintegy ezren támogatják, az állandó istentiszteleteken 15-20-an vesznek részt, a tagdíj önkéntes alapú. Éves működési költségére 17 milliót kapnak a Mazsihisztől, egy milliót adományok formájában, amelynek 30 százaléka érkezik külföldről.

Horovitz Tamás

Fotó: Czeglédi Zsolt

A magyar zsidó közösségek nyilvános összefogásának egyik első lépése a Fun Run adománygyűjtő futóverseny meghonosítása. Tavaly 477 induló, 30 önkéntes és 14 egyesület állt a kezdeményezés mellé, s gyűjtöttek össze 763 ezer 500 forintot. Sajnos idén kevesebben, 410-en vettek részt és 649 ezer forint gyűlt össze. Az USA-ban ez a forma milliókat mozgat meg – létszámban és dollárban egyaránt.

Egy számszaki példa: Frankel Leó utcai körzet

- Taglétszám: 529 fő
- 2011-ben 186 támogatójuk volt (a körzet újságját támogatókkal és a templomjegyeket vásárlókkal együtt)
- Adományok – tervezett: 1 110 000 Ft, tényleges: 1 323 000 Ft
- 1%-os bevétel – tervezett: 500 000 Ft, tényleges: 670 000 Ft
- Működési költség – tervezett: 24 600 000 Ft, tényleges: 26 343 000 Ft
- 2012-ben 198 támogatójuk volt, leginkább idősebbek, kisebb jövedelemmel rendelkezők, nyugdíjasok; kiemelkedően nagy adakozó nincs
- Adományok – tervezett: 1 200 000 Ft, tényleges: 3 205 000 Ft (ebben az évben kezdtek befizetni a központba)
- 1%-os bevétel – tervezett: 500 000 Ft, tényleges: 518 000 Ft
- Működési költség – tervezett: 20 900 000 Ft, tényleges: 23 934 000 Ft

2012-ben Magyarországon az adózók 1 százalékos felajánlásaiból a 31 bejegyzett egyház 4,3 milliárd forintot kapott, 1,1 millió embertől. Ez átlagban 3901 Ft/fő. A Mazsihisznek 6835 fő 43,7 milliót, az EMIH-nek 1551 fő 9,4 milliót, az ortodoxiának 286 fő 2,3 milliót juttatott. A zsidó felekezeteknek így összességében 8672 fő 55 467 866 forintot ajánlott fel. Az egy főre jutó átlag így 6396 forint volt.

2011-ben a 31 egyháznak 3 844 157 180 forintot ajánlott fel 985 902 ember (átlagban 3899 Ft/fő).

„BÁR MICVA DIPLOMACIA”

Beszélgetés Itamar Rabinovich izraeli csúcsdiplomátával

Itamar Rabinovich, Izrael volt washingtoni nagykövete, a Szíriával tárgyaló izraeli béke delegáció vezetője, a Közel-Kelet-tudományok professzora 2012 novemberében Budapesten az ELTE *Izrael-tanulmányok* programjának vendége volt, ahol előadást tartott.

– Az arab forradalmak nyomán több arab ország gyakorlatilag szétesett. De létezett valaha szíriai, líbiai, vagy iraki identitás?

– Az elmúlt században a Közel-Kelet és az arab világ egyik legfontosabb fejleménye az volt, hogy kialakultak az önálló arab államok. Ám az egyetlen arab állam, amelynek az európaihoz hasonló erős identitása van, az Egyiptom. A többi állam jóval később, a 20. században született, legalábbis mai formájában. Identitásuk, kohéziós erejük sokáig kérdéses volt az olyan ideológiákkal szemben, mint a pánarab nacionalizmus vagy az iszlám. De mégis megmaradtak – olyan áron, hogy élükön diktatórikus vagy éppen totalitárius rezsimek álltak: roppant erős államapparátussal, ami néha expanzív külpolitikával társult. Most valóban több állam szétesett, ám új határokat nem húz senki. Ennek egyik oka, hogy az arab ország eszméjével szemben nincs versenyképes alter-

nativa. A pánarab eszme eltűnt, az iszlám pedig nem akar egységes birodalmat. Iszlámisták hatalomra kerülhetnek egyik vagy másik országban, de nem törek-szenek a határok lebontására.

– Szíria vagy Irak gyakorlatilag megszűnt létezni a régi határok között.

– Sajnos nem lehet kizárni, hogy ez az államhatalom nélküli, kaotikus időszak sokáig eltart, de az arab ország eszméjével szemben alternatív elképzelés nincs. Illetve talán egy kivétel van. A Szíriában harcoló egyik iszlamista szervezet, a DAISH programjában le van írva, hogy Irak és Szíria (legalábbis bizonyos) területeit egyesíteni kell. Ők iraki szunniták, el akarnak szakadni Iraktól, ahol az új, síita többségi rezsim áldozatainak érzik magukat. Ezért harcolnak Szíriában egy szunnita dominanciájú államért. Ugyanakkor az iraki olajjövendők visszatartó erőt jelenthetnek, elképzelhető tehát, hogy a szunniták mégis bennmaradnak egy laza iraki konföderációban.

– És a palesztin identitás mennyire szilárd? Nekem úgy tűnik, ennek alapja valójában az áldozatiság, illetve az Izrael és a zsidók ellen vívott harc.

– Ezek valóban fontos elemei az identitásuknak, de az identitás akkor is létezik. Tévedés azt állítani, ahogy egyes, erősen jobboldali izraeliek teszik, hogy palesztin identitás nincs, hogy már van egy paleszt-

tin állam, Jordánia. Viszont komolyan kell venni azt az opciót, amit a palesztinok egy része elfogad, hogy egy államban élne a zsidókkal. Ők azt mondják: Nincs megállapodás? Nincs önálló palesztin állam? Nem baj, mi várhatunk, majd lesz Izrael/Palesztina. Nem a közeli jövőben, de valamikor lesz.

– Vannak olyan komoly palesztin politikusok, akik ilyen megoldásban gondolkodnak?

– Nem feltétlenül politikusok, inkább értelmiségiek, de egyszerű emberek is. Például Kelet-Jeruzsálemben 200 ezer palesztin lakos él, akik nem izraeli állampolgárok, de jogosultak az izraeli szociális ellátásra. Ők szeretnék ezt a státuszukat megőrizni, akkor is, ha létrejön a palesztin állam. Egyrészt a magasabb életszínvonal miatt, másrészt azért, mert nem hiszik, hogy a jövőbeni palesztin állam egy liberális demokrácia lesz. Ismerek a palesztin biztonsági szerveket, és nem vágnak ezek fennhatósága alatt élni.

– Lát esélyt ön arra, hogy a palesztinok attitűdjé Izrael és a zsidók iránt megváltozzon?

– Azt gondolom, a lehetőség megvan, de ez nagymértékben a vezetőktől függ. 1979-ben azon múltott az egyiptomi–izraeli békekötés, hogy Begin és Szadat erre elszánta magát. Ha más konfliktusokat nézünk, mint Észak-Írország vagy Dél-Afrika – az eltökélt vezetők mindenütt kulcsszerepet játszottak. Így tehát azt mondhatom: ha Netanjahu és Mahmud Abbasz elszánják magukat a békekötésre, akkor azt meg is tudják csinálni. Ez nagyon nehéz lesz, és nem is várható, hogy a konfliktust azonnal felváltja a szívélyes jószomszédi viszony. Főleg azért nem, mert a palesztin állam is az arab világ része, és ott is könnyen megjelenhetnek hasonló belső feszültségek, konfliktusok, mint mondjuk Szíriában. Márpedig nehéz jó kapcsolatot tartani egy olyan szomszédal, ahol nincsen stabilitás.

– Az 1990-es évek közepén ön vezette az izraeli delegációt, amely béketárgyalásokat folytatott Szíriával. Milyen volt tárgyalni olyan emberekkel, akiket az Izrael iránti ellenségeség szellemében neveltek?

– Egy tárgyalás soha nem csak alkut és megállapodást jelent, hanem a másik fél megismerését és a vele való megbékélést is jelenti. Engem azért választottak ki erre a feladatra, mert Szíria-szakértő hírében állottam. Beszélék arabul, több könyvet írtam az országról – de valódi Szíria-szakértő csak a tárgyalások végére lettem. Partnereim nem voltak mind egyformák. Volt, aki ellenséges volt, de volt, aki komolyan törekedett a megállapodásra. Ugyanakkor tudni kell, hogy ahol az egyik fél egy demokráciát képvisel, a másik pedig diktatúrát, ott szinte lehetetlen megértenünk egymást. Például egy diktatúrából érkező partner roppant nehezen érti meg a független média mibenlétét.

– Volt a tárgyalások során bármi valódi esély a megegyezésre?

– 1993 augusztusában volt néhány pillanat, amikor úgy tűnt, hogy lehetséges a megegyezés.

– Hogyan bukott meg akkor mégis?

– Nos, ezek háromoldalú tárgyalások voltak, Amerika, Izrael és Szíria részvételével. Mind a három oldal követett el hibákat. Továbbá: Asszad és mi is törekedtünk ugyan megállapodni, de nem mindenáron. Márpedig ilyen helyzetben nagyon eltökélt vezetésre van szükség. Azonban Rabin miniszterelnöknek volt más alternatívája is: a megállapodás a palesztinokkal vagy Jordániával. Mondhatta tehát, hogy ha Asszad túl nehéz partner, próbálkozzunk mással. Egyszóval, nem volt igazán átütő szándék a felekben, és az amerikaiak is követtek el hibákat.

– Volt a szír tárgyalók között olyan, akivel baráti vagy legalább korrekt kapcsolatot tudott kialakítani?

– Többnyire Walid Muallem szíriai külügyminiszterrel tárgyaltam, aki rendkívül tapasztalt diplomata volt, és érzésem szerint valóban törekedett a megállapodásra. Ha barátság nem is, de jó munkakapcsolat alakult ki köztünk. Tárgyalásainkat bar micva diplomáciának is neveztük. A két amerikai közvetítő, Denis Ross és Martin Indyk, maguk is zsidók lévén, meghívtak engem és Walid Muallemet gyermekeik bar micva ünnepségére. Muallem az egyikre el is ment és egy asztalnál ült velem. Az ilyesmi nagyon fontos dolog. Később, mikor Simon Peresz lett a miniszterelnök, Muallem és ő több napot töltöttek Amerikában a Wye Plantation nevű elnöki nyaralóban, többször együtt vacsoráztak, és egészen oldott beszélgetést folytattak. Ez jót tett a tárgyalások légkörének.

– Mi motiválta a szíreket a béketárgyalásokra?

– Mindenekelőtt vissza akarták kapni a Golán fennsíkot. Továbbá javítani akarták a kapcsolataikat Washingtonnal és megértették, hogy ehhez az út a béketárgyalásokon keresztül vezet. Ugyanakkor a két Asszad, apa és fia, bizonytalanok is voltak. Félték, hogy a békekötés a hatalmuk végét jelenti: mivel magyarázzák ugyanis hatalmas erőszakszervezeteik létét, ha már nincs ellenség? Így hát Szíria motivációja sem volt túlságosan erős.

– Milyen nyelven tárgyaltak?

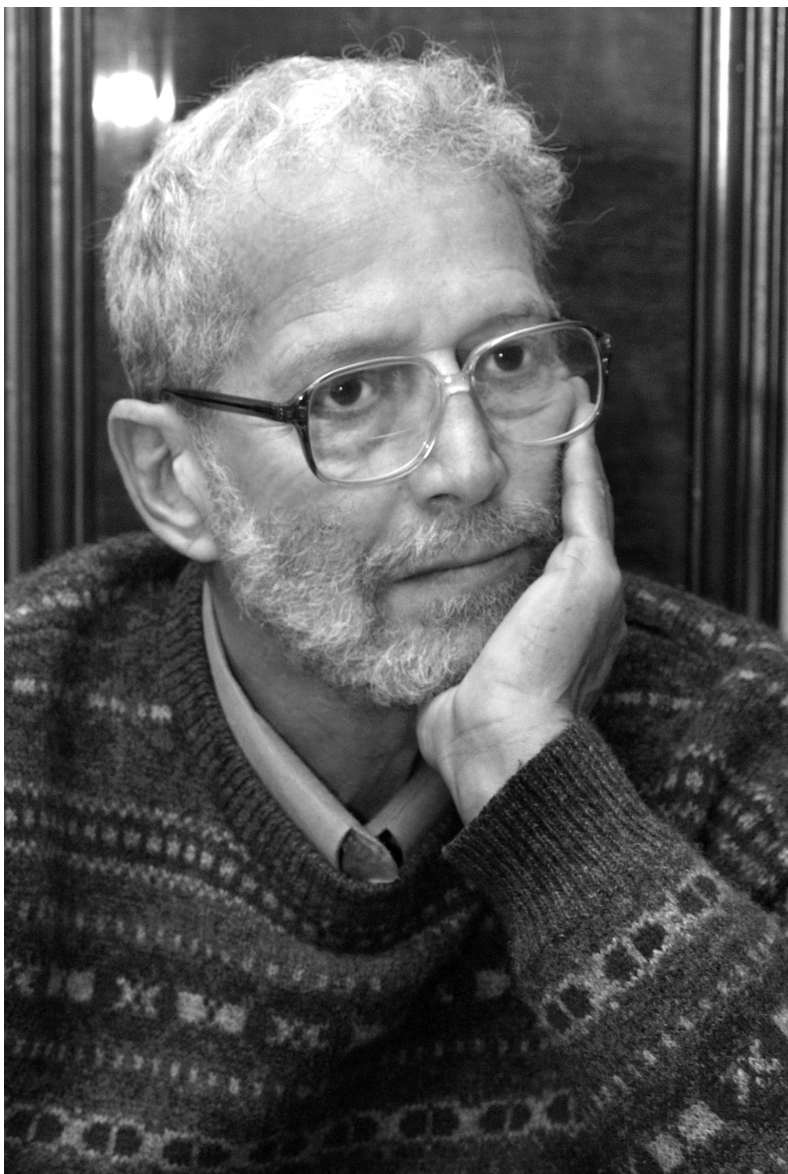
– Legtöbbször angolul, néha arabul, sőt alkalmanként franciául is, mivel az idősebb szír diplomaták még a régi iskola neveltjei voltak, és franciául tanulták a szakmát. Mindazonáltal az angol volt a fő tárgyalási nyelv, hiszen az amerikaiak is jelen voltak, és ebben a roppant kényes ügyben én is angolul tudtam a legnagyobb biztonsággal tárgyalni.

Gadó János

Ha Netanjahu és Abbasz elszánják magukat a békekötésre, akkor meg is tudják csinálni.

EGYÜTT VAGY KÜLÖN?

A fenti címmel megjelent kötet Hernádi Miklós zsidó témákról 1987 óta közölt írásait tartalmazza. A *Szombat* ezzel a beszélgetéssel köszönti a szociológust, író, lapunk alapító-főszerkesztőjét 70. születésnapja alkalmából.

Fotó: Tóth Csilla

– Könyvének bevezetőjében idézi Konrád Györgyöt: „... a sietős hasonulás csakúgy megkapta a maga büntetését, mint a makacs különbözés.” Ön pedig nemrég azt mondta, hogy mivel mind az asszimiláció, mind a disszimiláció sikertelennek bizonyult, valami köztes álláspontot javasol. Mi lenne az?

– A kérdés, hogy mi lenne a kivezető út, már a múlt század tízes éveiben felmerült, majd a húszas évek faji támadásaival folytatódott. A 19. század hatvanas éveitől a zsidók jogilag magyaroknak számítottak, egy időben mózeshitű magyaroknak. A kérdés mégis kérdés maradt. A holokauszt, egy extrém szituáció, ellehetetlenítette az asszimiláció megoldási kísérleteit. De ez nem lehet mérvadó a kevésbé extrém helyzetekre nézve. Ma természetesen egészen más viszonyok vannak. Az asszimiláció és disszimiláció között van egy köztes pálya, és a magyar zsidóság többsége, szándéka szerint általában ezt követi. Míg közjogilag a zsidók magyaroknak számítanak, érzelmileg, kulturálisan és vallásilag zsidóknak tartják magukat. Tehát én magyar állampolgár, magyar lakos vagyok, nyelvem, kultúrámm magyar. Magánéletemben viszont, bár engem megkereszteltek – keresztapám Radnóti Miklós volt –, nagyon hevesen zsidónak tartom magam.

– Könyvében érinti az áldozat tematikáját. Csapdahelyzet az, amikor elvárjuk, hogy az elpusztult zsidókat a magyar veszteségek közé sorolják, holott zsidóságuk miatt ölték meg őket. Hasonló a helyzet a tudományban, művészetben, stb. kiemelkedő magyar zsidók esetében is. Az ország joggal büszke a világhírnő magyar tudósokra, művészekre, de a zsidók külön büszkék sokuk zsidó származására is. Ez feloldhatatlan ellentmondás.

– Amikor arról beszéltem, hogy a magyar zsidó igenis legyen a magánéletemben zsidó, akkor ez problematikus lesz, amint a magánélete közérdekűvé válik. Ha például egy író zsidó szempontból óhajtja ábrázolni a vi-

lágot, akkor az ő privát zsidósága közüggé válik. Ugyanez a helyzet a Nobel-díjas fizikusokkal is, akiknek a tevékenysége közüggé lesz. Én fontosnak tartom azt is, hogy elkülönítsük a magyar irodalomnak egy zsidó vonulatát, melybe számos író tartozik. Akik ezt a zsidó szempontot megjelenítik, a zsidó problematika közüggé tételével tulajdonképpen gettóba kerülnek. Ezzel viszont a mű átkerül a zsidó irodalomba, egy olyan rekeszbe, amely már nem szerves része a magyar irodalmi kánonnak. És az, hogy a magyar zsidó irodalom nem lehet része a magyar irodalomnak, csupán tükrözése annak, hogy a magyar zsidó nem lehet igazán része a magyar társadalomnak.

– Valóban. Amikor megjelentek Ember Mária és Gera György vészkorszakkal foglalkozó regényei, egy, a hivatallóságot képviselő ismerősöm ezt így kommentálta: „nem jegyzik”. Evezünk egy másik témára. Könyvében, a zsidó jellemmel kapcsolatban idéz huszadik század eleji írókat, tudósokat, így például Lesznai Annát, aki a zsidók labilis identitásáról, „izgatott lelkiállapotáról” beszél.

– Lesznai a társadalmi elhelyezetlenségről szól, arról, hogy a zsidóságnak nincs megfelelő helye a társadalomban. Nagy különbség van persze a tizes-húszas évek és a hatvanas-hetvenes évek között, de megállapítása, hogy a gazdag zsidó még pénzzel sem tudja megvásárolni a helyét a keresztény magyar társadalomban, valamennyire ma is érvényes. Ez nagy probléma, amely visszahat a zsidó lélekre.

– Egyik írásában elemzi, hogyan viszonyultak a magyar, illetve a magyar zsidó kommunisták a holokauszthoz, annak tabusításához. Arról is beszél, hogy ellentétben a korábbi időszakokkal, ma a magyar zsidó írók (és nemcsak az írók) jelentős része sokkal nyíltabban ír zsidó neveltetéséről, sorsáról.

– Ezt behatóan elemzem könyvem *Csak diszkrétan!* című fejezetében. Egy „hallgatási felhatalmazás” értelmében a zsidó szót szinte ki se lehetett ejteni. Több tucat kommunista zsidó író betartotta ezt a „közmegegyezést”, főleg a Rákosi korszakban. De voltak azért kivételek is, például Karinthy Ferenc, vagy a kommunista Illés Béla, aki beszámolt a budapesti gettó felszabadításáról. Én vitatom, hogy a holokauszt és a zsidó jelenlét elhallgatása jót tett volna a magyar zsidóságnak. A hatalom ezt azért tette, hogy jobban be tudjon rendezkedni, és ne kelljen foglalkoznia a holokausztban betöltött dicstelen szerepével. Tudjuk, hogy a kommunisták nem akartak zsidókat menteni, és a Moszkvából hazatért négyesfogat a háború után gyorsan hidegre tette az illegális zsidó kommunistákat. Az üldöztetés nem számított dicsőségnek, sőt, szégyellnivaló volt. A kommunista vezetés üldözte a zsidó vallást, a cionistákat, így a zsidóság elsorvadása folytatódott a kommunizmus alatt. Ez a helyzet kezdett megváltozni a hatvanas-het-

venes években. A fordulópont Kertész Imre regénye volt, a *Sorstalanság* ütötte be az utolsó szeget a hallgatási kötelezettség koporsójába.

– Hozzátenném még, hogy jelen voltak, ha „ideiglenesen” is, a szovjet csapatok, és az országra rákényszerítettek egy a magyarok (és a magyar zsidók) számára idegen rendszert, és más sem hiányzott, mint hogy a hatalom elkezdjen a holokauszttal és a magyar felelősséggel foglalkozni. E nélkül is eléggé nagy volt a rendszerrel szembeni gyűlölet.

– Maguk a zsidó politikusok is amellet voltak, hogy – Aczél György szavaival – ha a zsidók itt akarnak élni, akkor békét kell teremteniük azokkal is, akik talán a bútorait vagy ruháikat elhordták. Ez a hozzáállás is önérték volt, azért, hogy a kommunista hatalom minél akadálytalanabban érvényesüljön.

– Az is érdekes, hogy azok az írók, akiket ’56 miatt lecsuktak, szinte egytől egyik zsidók voltak.

– Igen, ezt még nem kutatta fel a jelenkori történetírás. Az is igaz, hogy őket nem kötötték fel, mint a melósokat. A népi írók közül viszont, érdekes módon, senkit nem börtönöztek be.

– Van-e zsidó művészet? Erről szól a könyv egyik írása. Nemrég egyik ismerősöm megkérdezte a barátját, hogy kicsoda Ország Lili. „Zsidó festő”, hangzott a válasz. Indokolt-e itt a zsidó jelzőt használni? Ez volna az ő lényegük?

– Ennek a jelzőnek többféle értelme is lehet. Nem a festészet zsidó itt, hanem a személy. Ebben az értelemben én ezt teljesen elfogadhatónak tartom. Úgy érzem, hogy aki a zsidóság érdekében emel szót, mert azt kirekesztik, annak joga van megemlíteni, hogy valaki zsidó. (Talán kötelessége is.) A zsidó jelző magyarázza meg ugyanis, hogy miért ér valakit kirekesztés. Ezzel szemben, ha náci vagy antiszemita oldalról címkéznek valakit, ez elfogadhatatlan, mert ebben a kontextusban ez a kitétel becsmérő és végső soron a likvidálást célozza. Mindig a szándék a fontos.

– De akkor van-e zsidó művészet? Mondjuk Chagall vagy Ámos művészete?

– Chagallnál és Ámosnál ez feltűnő, mert képeiknek bőségesen vannak zsidó (vallási) motívumaik. Másoknál a „zsidó” jelző inkább személyi attribútum, mintsem művészeti.

– Befejezésül: könyvének egyik méltatója a könyv „kétfrontos” harcát említi. Egyetért ezzel?

– Nem, én nem vagyok kétfrontos harcban. Talán könyvem interpretátorai, bármelyik oldalra húznak is, lehetnek harcban egymással. Én hiszek abban, hogy valaki lehet száz százalékgig magyar és száz százalékgig zsidó. És hogy abban, amit csinál, ez elfogadható megoldása a problémának – legalábbis számomra fel-tétlenül.

Várnai Pál

Akik a zsidó szempontot megjelenítik... gettóba kerülnek.

Schüttler Tamás

VE TKÖZTETÉS

Részlet egy kisregényből

Szombat reggel volt, amint a zsinagóga felé lépdeltam, utána számoltam, már harmadik hete nyaraltam Várdán. Ezerkilencszázötvenöt júliusát írtuk, közeledett a kilencedik születésnapom. Kezemben gyűrögettem a kipámat, s csak a zsinagóga előterébe lépve jutott eszembe, hogy nem léphetek be fedetlen fővel.

Reb Keszler a tóraszekrény felé fordulva, fején hatalmas imakendőjével némán, majd hangosan előimádkozott. Ilyenkor a frigyszekrényből kiemelt Tórából olvastak, a felolvasó egy mutatóujjat formázó eszközzel követte a tekercs lapjain a szöveget. Nem ért hozzá ujjal a régi pergamenhez. A hangos imarészeknél egyik ember megpróbálta túlkiabálni a másikat. Sorba hívták fel a férfiakat. Valahogy untam ezt a délelőtti. De nemcsak én, hanem a fiúk nagy része is. Kettesével kezdtek kilógni a zsinagóga kertjébe.

– Ráérünk a Muszafra visszajönni – mondta Reich Miki. Tudtam, hogy ezt akkor mondják, amikor viszeszeszik a Tóra-tekercseket a frigyszekrénybe.

A templom kikövezett kertrészén túlra, a kisebb füves hátsó udvarra futottunk mindannyian. Kora délelőtti volt, de már forrón süttött a nap. Igazából jobb lett volna a zsinagóga vastag falainak hűvösében maradni, de nem akartam kilógni a sorból, meg egyébként is Leichner Smilu közelébe szerettem volna kerülni. Kergetőzni kezdtek a gyerekek, meg valami jiddis kiszámolósdit mondtak egymásnak. Egyszer csak valamelyik fiú, talán Klein Robi vagy Karádi Laci, a nyelvével csettintve, kacsintással jelt adott a többieknek, akik mintha egy előre megbeszélt terv alapján cselekednének, körbevettek, s lökdösni kezdtek.

– Te pesti, te nem vagy zsidau... nem vagy zsidau! Amhórec... Gój... gój – kiabálták felém.

Nem tudtam mitévő legyek. Ha nem vagyok nektek zsidó... akkor nem vagyok, bánja a fene – gondoltam. S mégis, szinte teljesen önkéntelenül halkan

mondtam nekik: Hülyék vagytok... honnan veszitek? A meglepetéstől alig jött ki hang a torkomon.

Tovább lökdöstek, egyre durvábban. Egyszer csak a kövér, erős Lejbovics Tibi hátulról a hónom alatt erősen megszorított, valaki hátracsavarta a karomat, majd Smilu és Reich Miki lerántották a kék rövidnadrágomat, s erőszakkal leráncigálták a fehér kishadrágot. Rúgni, kapálózni próbáltam, de ők ötenhatan támadtak. Közben leverték az orromról a feltett szemüvegem, szerencsére a földre esett.

– Könyörgöm, vegyétek fel... kikapok, ha eltörom... nem fogok látni!

– A szemüvegét vegyétek fel! – Szólt rájuk Goldmann Pityu. A fejéről közben leesett a kis kék-fehér kipa.

Ott álltam, körbefogva, félig meztelenül, és mindenki ágyékomat bámulta. Égett az arcom, bőgtem, folytak a könnyeim.

– Fiúk, ez tényleg zsidau... ennek vout brisze – alapította meg Leichner Smilu.

– Azt mégse hiszi az Örökkévalót – mondta nem csekély értetlenséggel Lejbovics.

– Pedig Pesten is van ám sok igazi zsidau, a Kazinczy utcában van a zsinagógájuk – kiabálta harsányan valamelyikük.

Elegendtek a szorításból, egy pár pillanatra csend lett köztünk. Megszégyenülten álltam. Kissé tárgult a fiúk köre. Kezdték visszahúzni a fűből az odalőköt kisgatyát, meg a felsőt. Szerencse, hogy gumis volt ez az Apa régi nadrágjából csináltatott rövid ünnepelnadrág. El akartam menekülni, éreztem, hogy ezekhez a fiúkhoz semmi közöm nincs. Szégyen ne-

„Fiúk,
ez tényleg
zsidau...
ennek vout
brisze.”

hezdedt rám. Elhatároztam, hogy még ma összehajtogatom Rózsival a holmimat és akár egyedül is hazamegyek. Lassan abbamaradt a szipogásom, kivettem a zsebkendőm és megtöröltem a bekoszolódott okulárémat.

A fiúk eddigi erőszakos, már-már kegyetlen tekintete hirtelen megváltozott. Vagy négyen öleltek meg egyszerre.

– Na ne bőgj... Andris... nem történt semmi. Körül vagy metélve, oszt rendbe van minden... tanulni még lehet – mondta bátorítóan Klein Robi.

– Én tudtam... tudtam, hogy Weinberg bácsi nem enged be egy gojtét a házába – mentegődzött tovább. – Tudtam, hogy Rózsika néni rokona nem lehet goj!

Mindegyik fiú átfogta a vállam, ezt bocsánatkérésnek szánták, de a seb, amit az erőszakjuk belém égetett, ugyanúgy fájt. Félrevonultam és bőgtem, újra és újra. Hiányzott Anya és Apa, meg Etel nagymamám is. Éreztem, el kell nekik mesélnem az engem ért megaláztatást, sérelmet. Haza kell mennem, elromlott itt minden. Itt ellenséges lett mindenki. Közben Smilu jött oda hozzám és a földről felvett kípámat a fejemre helyezte.

– Nem szabad fedetlen fejjel lenni itt!

Két kaftános öregember jött a közelünkbe, a zsinagóga mögötti téglából épített illemhely felé indultak. Ránk kiabáltak jiddisül valamit. Valami szidásfelét.

– Be kell menni... jön a Muszaf... meg kék csokolni a Tórát! – biztatta befelé a fiúkat Goldman Pityu.

Leültem Elihu bácsi mellé a padba. Láttam, hogy becsukott szemmel imádkozik, s imája mintha sírással vegyes lenne: Oj vájmir, Oj vájmir – ennyit hallottam ki a gyorsan mormolt héber ima szövegéből. Ültem mellette magamba roskadtnak. S ebben a pillanatban ötlött belém, hogy miből bizonyosodhattak meg a fiúk meztelen alsótestem, ágyékom, fütyim láttán arról, hogy mégis zsidó vagyok. Mi van, mi lehet rajtam, amiből ezt ennyire biztosan tudni lehet? Annyira lefoglaltak a gondolataim, hogy észre sem vettem, hogy közben minden imának vége van, szinte nem is láttam, amikor visszahelyezték a Tórát a Frigyszekrénybe, semmit nem éreztem a zsinagóga történéseiből.

– *Menyünk* haza – lökte meg a vállam Elihu bácsi. Szótlanul bandukoltunk a rekkenő hőségben. Nem mertem levenni a kípámat.

Otthon Rózsai az imakönyvét olvasva ült a veranda fonott karszékeiben. Végig nézett rajtam, és összecsapta a kezét:

– Hogy nézel ki, te fiú, a fél inged kinn a nadrágodból, és valamivel összekent a fehér inged hátát. Gyere ide... befeküdtél a föbbe?

– Birkóztunk egy kicsit a fiúkkal – hazudtam.

– Na, ezek is szépen tartják a vallást... Héder, meg ima után naponta, de sabbatkor birkóznak a templomkertben. Vesd le az inget, hozok a bőröndből egy másikat.

A veranda étkezőasztalán ott illatozott a libazsírral, hagymával készült, kifagyasztott polisi tojás és a kenyeres kosárban a letakart barchesz. Elihu bácsi szép szeleteket szelt, s vastagon megkente a maga kenyerét, majd mohón enni kezdett, közben nekem is vágott egy szelet kalácsot. Éhes voltam. A bennem lévő bánattal vegyes feszültséget, a szégyenemet valahogy ki kellett adni magamból. Már akkoriban tudtam, hogy ilyenkor jó, ha önfeledten eszünk, mintegy az ízekkel egyensúlyba hozva megbomlott örömháztartásunkat. Apától tanultam ezt a bölcsességet – most nagyon rám fért az ízek keltette öröm, amely lassan feledtette a honvágyamat, a szüleim hiányát, sőt még talán a szégyent is.

A szomorúság időről időre rám tört. A sólet, a libahús, a töltött nyakból vágott pirosas szeletek finom ízei el-elnyomták a bennem kavargó fájdalmat, időnkénti sírhatnékot, a szüleim utáni vágyat. El kellene menni innen, haza, haza – ismételtettem magamban. Minden idegen ebben a városkában, sőt még ebben a házban is.

Rózsai és Elihu bácsi ebéd után bevonultak a házba egy kis sziesztára. Egyedül maradtam a verandán. A kert füves részén ott állt a nap felé fordítva a rozoga nyugágy, Rózsai szokott benne napozni. Beleültem, gondolataimba mélyedtem. Egyre jobban fájt a velem szemben megnyilvánult durva erőszak, amit a fiúk ölelése, baráti hangja sem tudott feledtetni. Mi lehet rajtam, milyen jel lehet az ágyékom, a fütyim tájékán? Ez a kérdés izgatott. Miután tudtam, hogy a kerítést befutó növényzet miatt a kertbe nem lehet belátni, lehúztam a rajtam lévő kopottabb, játszásra való rövid nadrágom, vele együtt a fehér alsómat is a combom közepéig. Figyelmesen néztem az alsótestem, tapogattam a heréimet, majd tüzetesen a nemi szervem, néztem, vizsgáltam, de nem találtam semmi különösöt. S abban a pillanatban lassan ágaskodni kezdő leendő férfiasságom bámulva, belém villant anyám sokszor elmondott szigorú intelme: „Lehetőleg tornaórán ne nagyon légy meztelen... nem illik, ne lásson idegen!” Olyan intelemnél véltem ezt is, mint a mindig legyen nálad zsebkendő, vagy a ne nagyon vedd le a szélben a pulóveredet féle óvatkodást. Azaz elengedtem a fülem mellett.

Egyszer visszakérdeztem: ha rajtunk van a fütyink, akkor miért kell annyira szégyellni? De Anya az ilyen kérdésekre sohasem válaszolt. Azt is észrevettem, hogy amikor régebben ő fürdetett vagy később csak jelen volt a fürdőszobában, amikor feltá-

„Lehetőleg
tornaórán ne
nagyon légy
meztelen...
nem illik,
ne lásson
idegen!”

rult meztelen testem, s ágyékomra pillantott, mintha valami komorság vagy inkább rosszallás ült volna ki az arcára. Mindezt a meztelenségem tényének tulajdonítottam. „Bizonyára Anya szégyenlősebb, mint én” – gondoltam ilyenkor. De a dolognak nem tulajdonítottam jelentőséget.

Mit láttak rajtam, ami végül is a velem szembeni ellenségességet egyfajta baráti viszonyra változtat-ta? Miért fogadtak be? – motoszkált bennem a kérdés. Ültem és bámultam magam. S mint derült égből villámcsapás, a ruhátlan alsótestem vizsgálata közben nyílt a verandára vezető konyhaajtó, s a kilépő Rózsi megpillantotta meztelenségem, megzavarta a testem különös jeleinek keresését. Elsüllyedtem a szégyentől. Még csak ez hiányzott!

– Na mi van... már hiányoznak a lányok? – mondta kissé gúnyosan, de alapvetően nevetve, nem meg-szégyenítve. – Jaj, szalad az idő... ha a fütyidre né-zek, eszembe jut a történet, de ehhez még végképp kicsi vagy, bár látom, rendesen nő már a szerszá-mocskád.

Arcom égett, szégyen és büntudat kavargott ben-nem. Szerettem volna a föld alá bújni. Rajtakaptak valamin, amiben persze ártatlannak éreztem ma-gam. Rózsi a kert végében lévő budira igyekezett. Amíg a dolgát végezte, elhatároztam, hogy mindent bevallok, a fiúk erőszakosságát, az engem ért meg-aláztatást, a szemüvegem leverését. Talán ez némi magyarázatot ad majd a nagynéném számára, aki rajtakapott valami anyám szerint illetlen, sőt mi több, bűnös cselekedeten. „Nem arra való, hogy játsszunk vele!” – hangzott el gyakorta otthon, ha észrevette, hogy valamiért odanyúlok.

Rózsi, miután megmosta a kezét, körtékkel, barac-kokkal teli gyümölcsöstálat tett a veranda asztalára.

– Egyél! A mézédess körte majdnem olyan jó, mint a lányok – bátorítását jó ízű kacagása kísérte.

– Csak azt néztem, hogy mi van ott lent, ami más, mint a többieké – kezdtem kissé elcsukló, szabadko-zó hangon.

– Miért, ki mondta, hogy más vagy ott?

– Ma a zsinagógában Lejbovics Tibi és a többi fiú letepert, lerángatták rólam a nadrágomat, és meg-nézték, hogy zsidó vagyok-e.

– Miért hagyta, te kis buta... még ilyet! Ilyenek ezek! Nekik én nem vagyok elég kóser, az unoka-öcsém nem elég zsidó – szinte kihevült a méregtől. – Most elmegyek ehhez a tehén Lejbovics Mancihoz, nem érdekel, hogy szombat van, és olyan patáliát ren-dezek... Hogy jön ahhoz a tökkelütött fia, hogy vizs-lassa az unokaöcsémet? Még ilyet! – ismételte Ró-zsi többször. Aztán egyszerre nyugalom szállta meg az arcát, hosszan hallgatott, engem nézett, majd át-nyúlt az asztal felett, s hosszan simogatta a fejem.

– Gyere ide hozzám!

Magához ölelt, többször megcsókolt, hosszú ideig az ölelésében tartott. Szerettem Rózsit, abban a pil-lanatban kicsit pótolta az előbb még hiányzó Anyát, Etelt. A testének melegsége, a lélegzete nagyon kellett akkor ott.

– Látod, a nagynénéd megint előre volt okos... de lehet, hogy az Örökkévaló akarta így.

Nem értettem, mire céloz. De most az ölelése, a szavai, a testéből áradó levendulaillatú melegség fontosabb volt a mondatai értelménél.

– Amelőtt megszületél, Anyád nem akarta, hogy, ahogy az nálunk szokás, körülmétéljenek – kezdett a történetbe.

A körülmétélés szót már sokszor hallottam, itt is, de otthon is. „Nincs körülmétélve” – mondta egyszer Etel nagymamám Lányi Gyuriról, a házunkbeli bará-tomról. Bandiról, a Mauthausent megjárt anyai nagybátyámról, sokszor elmondták, hogy voltak jó papírai, „de hát a körülmétéltsége miatt”... S ma a fiúk is emlegették rólam ott a templomkertben: „Körül vagy metélve.” Akkor fogadtak be, amikor meggyőződtek erről.

– Anyád tiltakozott, hallani sem akart róla, Rebe-ka nagyanád meg azt mondta, ha nem metélnek körül, nem enged be a lakásba – folytatta a történe-tet Rózsi. Ahogy beszélt, rá nem jellemző módon, kereste a szavakat, hogy megszeli-dítse számomra a mondandóját. – Anyádnak is igaza volt, meg sze-gény nagyanádnak is. Napokon, heteken át, ha elő-jött ez a téma, mindig veszekedés lett a vége.

– És Apa... ő mit szeretett volna inkább?

– Békét... ő hajlott volna valami csalásra. Tudod, a nagyanád vak volt. Apád kitalálta, hogy rende-zünk egy keresztelőt... ugyan mi nem így hívjuk, brisz a hivatalos neve. Eljön az a szakember, a mo-hel, aki a zsidó fiút nyolcnapos korában körülmétéli, imádkozunk, eszünk, ünneplünk, aztán minden ren-den lesz. Engem kért meg, hogy Smelczer Izsákot, a Vasvári Pál utcai zsinagóga rabbiját és mohelját ve-gyem rá pénzért, hogy belemenjen a csalásba, aztán adja ki a papírokat.

– És Anyának ez jó volt?

– Nem. Ő kezdettől fogva nem szerette szegény Rebeka nagymamát, mint ahogy Rebeka sem szívelte Anyádat. Anyós-meny háború volt ez, meg az is belejátszott, hogy sem Anyád, sem Etel nagymamád nem voltak vallásosak, nem tartották a kóser-ságot, sőt a zsidóságot sem. Ez olyan bűn volt Rebeka sze-mében, amit nem tudott elviselni. Akkor már na-gyon beteg is volt, nem tudta fel sem fogni az öt fia halálát. Ha megszólalt a csengő otthon, azt hitte va-lamelyik mégis hazatért. „Ugye a Gyurim jött... vagy inkább az Imrém?” – kérdezte gyakorta.

„Na mi van...
már hiányoz-
nak a lányok?”

Ezek azok a fájdalmas titkok, amikről otthon csak suttogva lehet előttem beszélni – ismertem fel a helyzetet azonnal. Ezért nem jön meg sohasem Apa öccse, Gyuri, s ezért siratja még mindig Apa bátyját, a férjét Rózsi, ezért Apa nevelte valójában Pétert, az unokatestvéreimet. Olyan könnyen jött a valójában régóta bennem lappangó történet pontos felismerése.

– Mit metéltek le rólam? – kérdeztem Rózsit, mintegy kérdőre vonva.

– Még nem tartunk ott a mesében. Elmentem Smelczer Izsákhhoz, remegő térdekkel, a gyomromban hatalmas gombóccal, félve, rettegve, pedig az öreg rabbit régóta ismerte az egész család. Amikor előadtam apád tervét, attól féltem, hogy kizavar az irodájából. De helyett, hosszas hallgatás után csak ennyit mondott „Rendben, Rózsikám! Ma ezt tudjuk tenni, hogy védjük a gyerekeinket.” „És az Örökkévaló... a Törvény?” – akartam mondani, de mielőtt megszólalhattam volna, már vette is elő a naptárát és időpontot nézett. Épp augusztus 1-re esett a nyolcadik napod. Megegyeztünk. Hazamentem, elmondtam anyádnak és apádnak.

– Na most akkor mégse vagyok? – a körülméletés szót valamiért nem mertem, nem akartam kimondani – kérdeztem izgatottan Rózsit.

– Belebetegettem ebbe a csalásba, Te sírtál az egyik szobában, anyád tejlázzal a másikban, én meg szemben ülve vak nagyanyáddal, az anyósommal, a megölt Imrém édesanyjával. Szó szerint belebetegettem, eszembe jutott az a szép régi nagycsalád, a kaftános nagyapák, déd- és ükapák, a nyolc-tíz gyereket szülő gyönyörű, testes asszonyaik. Két éjjel nem aludtam, hánytam, hasfájás jött rám. Egy nappal a család megtörténte előtt felhívtam az öreg jószágos rabbit és időpontot kértem tőle. Egy óra múlva ott ültem sírva az irodájában.

– Meggondolták magukat? – kérdezte nyugodt, de elég gúnyos hangon.

– Legyen igazi brisz, legyen egy igazi, jó kis zsidó fiú ez a mi kisfiunk. Annyi férfit öltek meg a mieink közül – mondtam sírva. – Nem tudom megtenni ezt a bűnt a haldokló anyósommal.

Smelczer Izsák hagyta, hogy kisírjam magamból a többnapos idegességet. Majd csak annyit mondott:

– Egészséges a kis jövevény?

– Igen – feleltem.

– Elsején, tíz óra. Rendben?

Bólintottam.

– Köszönje meg az Örökkévalónak, hogy jó útra vitte. Látja, úgy van hatalma felettünk, hogy sokszor nem is tudjuk – jegyezte meg a rabbi kissé kioktatóan.

Észre sem vettem, hogy még mindig Rózsi ölelésében, majdnem az ölében vagyok, hogy mindketünk ruhája átizzadt, hogy összekeveredtek a testünkben áradó illatok, izzadság, levendulaköltni, s egy kisgyerek lassan férfiszaggá érő testszaga.

– Legyen ez a mi titkunk! – mondta a lassan pergő könnyeit törölgető Rózsi.

Örültem, hogy valami bizonyosságot kaptam a titkokról. Arra gondoltam, hogy, amint hazamegyek, elmondom a szüleimnek: mindent tudok. Tudom, Gyuri és apa többi testvéreinek megölését, tudom, hogy körülméletek és zsidóvá tettek. Innentől nem kell már suttogni, alakoskodni. Majd hirtelen belém mart a felismerés: Apa és Anya egyfolytában hazudtak nekem, ez jobban fájt, mint a délelőtti leteperés és a meztelenre vetkőztetésben megnyilvánuló megaláztatás. A budi magányába menekültem, és sírtam, keservesen. Úgy éreztem, hogy a szüleim hazugsága valójában olyan csapás, amit nem lehet kiheverni.

– Most sírsz, akkor bezzeg épp hogy felsírtál, amikor azt a kis bőrkét levágták rólad, majd rögtön elaludtál – hallottam Rózsi hangját a budi becsukott ajtaján át. Közről jött a hangja. Kiderült, hogy a budi előtt hallgatózott.

Ezen a délutánon a Havdaláig jó volt begubózni a nyári konyha magányába, játszani a focipályás golyós játékkal. Egy ólomgolyót kellett beügyeskedni a kapu felső szegletébe egy üveg mögötti rajzolt focipályán. Még a legyek és darazsak zümmögése sem zavart, s észre sem vettem, hogy a tegnap felrakott légyfogó szinte feketéllett a ráragadt rengeteg bogártól.

Innentől
nem kell már
suttogni,
alakoskodni.

Trauma és utóhatás

A VÉSZKORSZAK ÉS UTÓHATÁSAI AZ IRODALOMBAN

Szemináriumsorozat a *Szombat* szervezésében, Szántó T. Gábor vezetésével
a Bálint Házban. További információk a www.szombat.org honlapon,
illetve a 302 0744-es telefonszámon

„A NYUSZIKA KAPEDLIT VISEL ÉS KÉSZ...”

Roskó Gáborral beszélget Szarka Zsuzsanna

A 90-es években indult sorozata az *ÉS*-ben „Roskó Gábor állatkertje” címmel, ami 2001 körül lezárult, de állatos rajzai a mai napig születnek. Antropomorf, kosztümszerű ruhákba öltöztetett állatai valójában emberek, és roppant talányosak. Figurái párhuzamaként az amerikai Art Spiegelman művészete és holokauszt tárgyú képregényeinek állatalakjai ötlenek az eszünkbe. Állatkái groteszken elrajzoltak, a tusrajzokhoz gunyoros feliratok íródtak, a képhez tartoznak, de tartalmilag árnyaltabbak. A két alkotó közti párhuzamról, állatfigurái ihletőiről és új rajzairól beszélgettünk.

Fotó: Mircea Cernov

– Hatott rád Art Spiegelman és az egerek-macskák metafora?

– Biztosan, de ez nálam sokkal régebbi: nem az történt, hogy hatására elkezdtem állatokat rajzolni, hanem ez egy folyamatos dolog, de Spiegelman műve tudat alatt beépül, mert annyira fontos és unikális. Szükség volt megerősítésre, hogy nincs egyedül az ember a világban.

– Az állatkává varázsolt embereid korábbiak Spiegelman alakjainál.

– ...mint ahogy én tudomást szereztem róluk. Nem voltak publikusak a munkáim, ez a különbség. Előtte csak magamnak csináltam, utána lett az *ÉS*-ben a rovat.

– Mi a grafikáid mögöttes tartalma? Nyilván nálad is jelent valamit, valakit a medve és a nyúl?

– Így van, de nem azokat a vonásokat hordozzák, amit gondolunk róluk. Folyamatosan ezzel az arkhéval játszom: az őzike, aki vad, a medve, aki rendkívül buta, vagy rendkívül okos, eldönthetetlenül, a malac, aki kedves és nem komisz, megesszük vagy nem: mindig a többértelműség vagy ellentmondásosság a legfontosabb. Spiegelmannak van egy nagyon erős mondanivalója vagy bárhogy is nevezzük a főirányt, ő ennek alárendeli a karaktereit, hogy el lehessen különíteni, hogy van a jó, a rossz, a közepes és a sodródó. Én ezt soha nem csinálom, nálam min-

dig eldönthetetlen, hogy ez az alak most komisz vagy nem. Engem pont ez érdekel. Vannak emberi elképzelések az állatokról, hogy ez aranyos, az meg nem az. De a mi elképzelésünk az állatvilágról totális tévedés. Ezért szoktam olyan mondatokat írni, hogy az őzek sokkal több embert öltek meg, mert így van. Ha egy háznál tartanak őzet, az őzbak egy idő után gyilkossá tud válni, megtámadja az embert, és mivel agancsa derékmagasságban van, ki tudja belezni gazdáját egy pillanat alatt. Sok ilyen baleset volt már, csak ez valahogy... mert az őzike kedves és ekkora szeme van!

– A nyári MODEM-beli retrospektív kiállításodon az egyik falat betöltötte a 81 rajzod, amely egy gyűjtő tulajdona. Ezekből 2001-ben könyv született. Van-e közös narratíva a képekben, összefüggés rajz és szöveg között? Felfedezhető-e bennük linearitás? Ez képregény, vagy összefüggő rajzok?

– Vannak, amelyek fejezetekre oszthatók, de ezekből nem sok van. Ami nagyon fontos volt, az a fodrászbolt, borbélyüzlet.

– Ez rendszerbe volt szedve a MODEM-ben.

– Biztos, hogy a figurák vagy a karakterek miatt ez így összerendezhető, de valójában nincs közös helyszín. A fejemben létezik egy-két hely, amit folyamatosan használtam, például a Nagycsarnok és a borbélyüzlet. Ezek gyerekkorom emlékei, ezeket tudom őszintén interpretálni, ezen nem kell gondolkodnom, nem kell kitalálnom, ezek a mondatok jönnek.

– Ki a róka, a medve vagy a nyuszika a képen? Mindennapi szituációkat, hétköznapi bölcsességeket olvasunk itt? Kinek a valósága ez? Mit keres a medve, csak nem az identitását?

– Magától értetődik, hogy rólunk szól ez a dolog, napjainkról van szó: megpróbálok olyan mondatokat a szájukba adni, amit egyrészt nem biztos, hogy ők mondanának, másrészt nagyon természetes is, hogy ők mondják – ebben is van valamilyen ellentmondás. Volt olyan, amikor mondatokat hallottam az utcán és fel tudtam csipegetni. Az élőbeszéd az, ami inspirál abban, hogy az alkotás hihető legyen. Reményeim szerint az történik, hogy nem ismerjük fel, hogy ez nem így természetes. A nyuszika kapedlit visel és kész. De ez így nem kérdés...

– ...hanem magától értetődő dolog?

– Igen, és a medve is nyakkendő, a róka meg mit tudom én, mit csinál. Nekik is vannak tevékenységeik, ahogy nekünk, ezek mi vagyunk. Nagyon régi, sok évszázados dolog az emberi történelemben, hogy állatfigurákat használunk. Már az egyiptomiak is raj-

zoltak ilyen kis illusztrációkat. De az, hogy az állatok napjaink utcai fordulatait használják, nagyon is ironikus, mindig van benne egy erős távolságtartás, hiszen erőltetettek azok a klisék, amiken fel szoktuk kapni a fejünket.

– A naiv ábrázolásmód és kalligráfia álarcában úgy tűnik, van némi gúny és keserűség. Ezek egy önvizsgálat pillanatképei?

– Egészen biztos, hogy az, erre kellett rájönnöm, amikor végignéztam a kiállítást. Az ember nem szabadulhat meg önmagától. Bizonyos értelemben ez is szomorúsággal tölt el, de hát erre sok tanmese van,

ahogy Csehov is arról beszél, hogy gyűlöli már magát, mert bármire ránéz, rögtön egy novella jut eszébe, nem bírja elviselni magát, van erről a témáról külön egy novellája.

– Ironikus tálalás ez csupán, vagy mást is hordoz a melankóliájuk? Kifejezhetik-e emberszerű állatok burkoltan azt a hiányt, amit például *Minjan* című kerámiaiinstallációd (*Szombat*, 2005 február) kifejez az elpusztított emberekkel kapcsolatosan?

– Abszolút, a legutóbbi sorozat már kifejezetten erről szól. A főszereplők Roth és Blau, akik nem ilyesmirel beszélgetnek, de folyamatosan jelen van. Ezek a legutóbbi rajzok színesek. Ezekből pont egy ilyen tematikájú könyv lesz: egy riportkönyv. Mindig jelen van ez a dolog, ahogy a figurákban ott van, ami gyerekkoromból, meg innen is, onnan is felmerülnek: a nénik a piacon, a bácsik a boltban, a bácsik a fodrásznál – és nemcsak a zsidóság, hanem az elmúlt világ...

– ...emléképei?

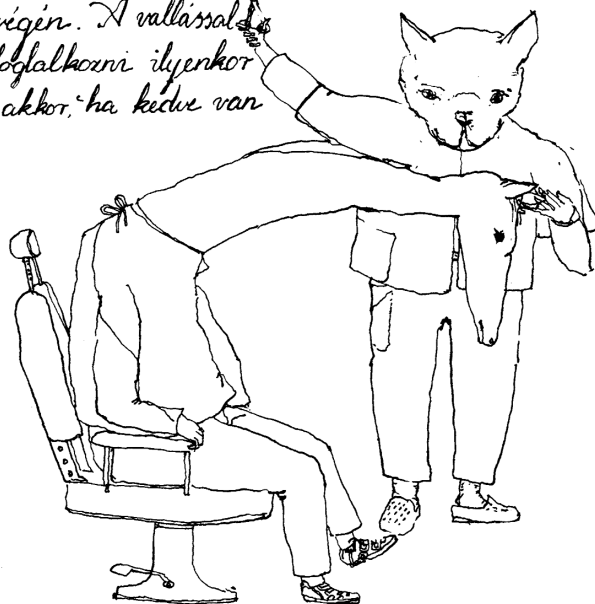
– Nemcsak emlék ez, hanem ellentmondásos viszony. Nagyon fontos ne-

kem ez a kötélánc, ami nem egy romantikus feeling, hiszen ez egyrészt elmúlt, másrészt nagyon rossz dolgok is szerepeltek abban a visszavágyott világban. Együtt van a kettő, szeretjük is, mert szeretnénk, ha újra lenne, közben meg tudjuk jól, hogy nem volt jó annyira, amit szeretnénk, hogy újra legyen. Az egész emberi történelemben táncolok, nincsenek időhatárok, de a szereplők, a gyerekkoromból, vagy a két háború közti időszakból vannak kiemelve a környezetükből...

– Fontos számodra a zsidóság. Részt vettél a *Botlatókövek* és a *Waldsee 1944* levelezőlap projektben, valamint Turán Tamás *Képfogyatkozás* című könyvét inspiráltad és az 50. születésnapjaid ajándékkönyvedben a zsidó történelmet jelenítetted meg.

– Ez nagyon furcsa, mert vérvonal szerint ez egy vékonyka csörgedező patak, de ahogy telt az idő, ez a dolog megtalált magának, én meg ezt a dolgot. Nem tudok máshogy élni, egyre fontosabbá válik, ebben találtam meg az identitásomat: a barátaim, a környezetem, amit csinálok. Furcsa és el is szomorított, hogy akik ebből a kultúrkörből valók, azok értik igazán, amit csinálok. Arra kellett rádöbennem, hogy ezek a nagyon mély arkhék valahogy – bocsánat, hogy ilyen hívságos dolgot mondok – bennem öltöttek testet. Az az elképzelésem, hogy ehhez a dologhoz – amit nagyon ritkán vizualizáltak a zsidó kultúrában – van képességem, mert annyira érdekel. Kicsit pironkodok, de 55 évesen már hadd lehessen mondani bizonyos dolgokat. A *Minjan* tíz éven át csináltam, ez több mint érdeklődés, ebben találok

*Zatogasson el hozzánk
egyszer hitvigén. A vallással
szoktunk foglalkozni ilyenkor
Persze csak akkor, ha kedve van
horrá*

meg azt, amit szeretek a világban, ha ez nem lenne, nem tudnám a világot szeretni se. A képzőművészetben tíz éven át dolgozni egy projekten viszonylag ritka, az embernek forog az elméje, új dolgok jutnak az eszébe, de nekem ma se jut más az eszembe, mint ez. Látod, most kapedlis férfiak fognak az Alpokban mászkálni. Ebből volt a „Galicia, mon amour” kiállításom tavaly Lengyelországban, Nowi Saczban. Egy izraeli kurátor csinálta, tetszettek neki a rajzok, én pedig kitaláltam ezt a két figurát, akiket meg is akarok tartani, azt gondolom, hogy ők válnak egyre konkrétabbá. Nem rébuszokban beszélek, hanem a Blau bácsiról. Tudod, most nincs ilyen, hogy majd a macika mondja azt, hogy... Blau bácsi az egyik róka, vagy farkas: nem emberi lény.

– Blau bácsinak volt konkrét előképe?

– Nem, sok emberből összeálló alak, utólag esett le, hogy például a házban, ahol laktunk, gyakorlatilag mindenki az Ecserire járt, mint kereskedő.

– Hol laktatok?

– A Teleki téren, anyukám most is ott lakik, az egy védett ház volt a háborúban. Csupa olyan ember, akik már nincsenek ott. Amikor jött a hitközségi pénzbeszedő, nem értettem, mi történik. Az is utólag esett le, hogy mikor kimentem a Cserkőra, mindenki ismert valahonnan, tudták, hogy én vagyok a Gabika az elsőről. De ezek a lények nemcsak onnan, hanem a nagypapának a kávéházi elbeszéléseiből, vagy az ő bátyjának a sztorijaiból, a Savoyból jönnek elő. Ezeket örületesen szerettem, meg azt is, ahogy a Karinthy asztaltársaság beszélt, ezek tudnak lekötöni, a mai napig a kávéház alapvető dolog a számomra.

– Hasonló mikrovilágot próbálsz kialakítani az életedben?

– Muszáj, mert különben nem tudok túlélni.

– Beszéljünk még a legújabb rajzaidról...

– Folytatni kell ezt a két karaktert, a Roth és Blau bácsit, a két rókát: ők kirándulók, ez egy békebeli Spaziergang, ami elfogyott a világból, pedig valaha minden hétvégén mentünk. Nagyon érdekes, hogy mikor kimentem régebben Ausztriába, ott a hétvégén kimegy a család a hegyekbe, erdőbe, mert azt ott vallásos szeretettel szeretik. Ez anyai ágon volt bennünk: hétvégén menni a zöldbe, nem kizárni magunkat. A világ egy és ez benne van az Ótestamentumban, amit megint csak el szoktak felejteni. ezért nem szeretem azt, hogy inkább a cica, mint a kutya... és a legyek nincsenek benne? Ugyanúgy benne vannak, mint a mikrobák, vagy „minden teremtetett lélek” – mondja a Könyv.

Sohasem felejttem el
azt a pillanatot
amikor álmoniban
beleharaptam egy
kutyaiba

– A MODEM-beli retrospektív kiállításodnak milyen volt a visszhangja?

– Úgy tűnik, jól sikerült. Nem szeretek reflektálni a saját melómra, nem fogom soha azt mondani, hogy jó volt. Azzal, hogy megcsináltam, az én dolgom véget ért, a visszhangok meg jók voltak. Ami miatt le-

„Mert gondoltod, hogy egyedül tied az erdő?”
Önziséddel nem jutsz messzire.

targikus állapotba kerültem: nem sokszor történik meg az ember életében, hogy végignézi a saját műveit, és akkor jön az első benyomás, hogy csak ennyit tudtam csinálni. Azt gondoltam, hogy ennél többet kéne, de ez jó is, mert ez azt jelenti, hogy sok mindent szeretnék csinálni. A kifejezetten zsidó tematikájú könyvben – ami talán néhány hónap múlva megjelenik – Roth és Blau mellett lehet, hogy lesz egy Schwarz is...

APÁK, FIÚK, NŐVÉREK A MAI IZRAELI FILMEKBEN

Izraeli filmhét, 2013. november 20–27.

Az elmúlt tíz évben az izraeli filmek sokszor feltűntek a nemzetközi mezőnyben, minden évben készült egy-két olyan darab, amely körbejárja a világot. A filmek témája univerzálisabb, a politika háttérbe szorult, a társadalmat érzékenyen érintő témák, az asszimiláció, a vallás, a drogfogyasztás, a feminizmus, a homoszexualitás kérdései kerültek előtérbe. Az Izraeli Filmalap, amely a filmeket a forgatókönyvtől kezdődően finanszírozza, mintegy 300 forgatókönyvet támogat, és ebből elkészül évente 16-20 játékfilm – annyi, mint nálunk korábban, a Magyar Mozgóképi Alapítvány idején. Az izraeli filmalap a költségeknek általában kétharmadát fedezi, és az alkotók a legteljesebb szabadságot élvezhetik. Az olyan nemzetközi sikeres műveket, mint a *Szíriai menyasszony* (Eran Riklis), a *Jossi és Jagger* (Eitan Fox), a *zenekar látogatása* (Eran Kolirin), a *Beaufort* (Joseph Cedar) és a *Libanoni keringő* (Ari Folman), számos országban vásárolták meg forgalmazásra. Ezeket Budapesten is lehetett látni, igaz csak egy-egy filmhét alkalmából. Sajnos a magyar forgalmazók még mindig nem látnak elég fantáziát az izraeli filmekben.

A 2013-as izraeli filmhéten vetített műveket (többségében 2011 és 2012-ben készült filmeket) a Puskinban, a Művészházban, a Corvinban és a Toldiban láthatta a közönség. Talán nem volt szerencsés ennyi moziban teríteni a programot, mert szétszórta a né-

zőket. Egy nemzet filmmustrája (a magyar közönség számára ismeretlen rendezők, ismeretlen filmcímekkel) maximum egy mozi tölthet meg, négyet biztos nem. A sok fáradsággal, pénzzel szervezett esemény több nézőt érdemelt volna.

Kilenc játékfilmet mutattak be idén, a legkülönbözőbb témákban, a helyszín rendszerint Tel-Aviv volt. Megszületett az első ultraortodox női rendező filmje, a *Töltsd be az úrt* (rendezte: Rama Bursthein, 2012). Készült már film ebben a közegben, Amos Gitai sokat díjazott *Kadosh* (1999) című filmje, amelyből megismerhettük, miként kerülnek előnybe a szigorú vallási parancsokat az érzelmekkel szemben. A *Töltsd be az úrt* is ultraortodox közegben játszódik, de ennek rendezője maga is ortodox, férjével és gyerekeivel együtt Tel-Avivban él. A forgatókönyv saját tapasztalatai nyomán készült, nem bírál, hanem bemutat. Külföldi kritikák a filmet Jane Austen női történeteire hasonlították. A film középpontjában a 18 éves Shira áll. Nővére szülés közben meghal és a család azt várja tőle, hogy nővére helyett anyja legyen a bébinek, álljon be nővére helyére, „töltsd be az úrt” és legyen felesége a nővére férjének. Shira vonakodik teljesíteni a közös akaratot, de választania kell érzelmei és a vallás parancsa között. Idővel a lány megbékél a gondolattal, és hozzámegy sógorához, ám a nászéjszakán, a hálószoba derengő homályában, egymástól távol, félénken és tanácstala-

Restaurálás

nul álldogálnak... A folytatást a nézőre bízta a rendező. A film érzékelteti a közösségben élők visszafogott gesztusrendszerét, ami a kívülállóknak olykor nevetségesen nehézkesnek tűnhet. „Egy ismeretlen, rejtőzködő világ történetét akartam elmesélni és mivel magam a zsidóság mindkét ágát képviselem, a szekuláris és vallásos csoportot is, képes vagyok hivatkozni közöttük.”

A *Restaurálás* (2011), Yossi Madmony filmje nosztalgikus, lírai alkotás, a kis üzletek, zezugos utcák világának siratása, amelyet elnyeltek a hatalmas üvegpaloták, ultramodern építmények. Fiedelman úr a régi Tel Aviv polgára, társával együtt egész életében antik bútorokat javított, az enyvszagú, törrött bútorokkal teli műhely volt az élete. Sasson Gabai tökéletesen alakítja Fiedelman drámai szerepét, aki idegennek érzi magát az új világban. A dráma ott kezdődik, amikor Fiedelman társa váratlanul meghal, és anyagi gondok miatt veszélybe kerül a műhely. Fia pénzt akar csinálni a műhelyből, ami végső kétségbeesésbe hajtja Fiedelmant, ám ekkor a műhely eldugott sarkából előkerül egy értékes Melnik zongora, ami megmentheti a helyzetet. Fiedelman heroikus munkával, egy segéddel elkezd restaurálni a zongorát, de mire befejezik, Fiedelman élete megváltozik, unokája lesz. Úgy tűnik, hogy az eddig fontosnak tartott értékek jelentőségüket veszítik és átrendeződnek. A megoldás szimbolikus, miként a rendező utalt arra, hogy filmjének két főszereplője van: Fiedelman és a zongora. „A film témá-

ját saját életemből merítettem. Miként a filmben, apámmal nekünk is konfliktusos volt a viszonyunk. Ő vallásos volt, én pedig csak a magam módján. Hét évig írtam az egyfajta terápiaként is szolgáló forgatókönyvet” – nyilatkozta Yossi Madmony (*Jewish Daily*) amikor Karlovy Varyban megkapta a fődíjat.

A 43 éves Joseph Cedar egyike a legelismertebb rendezőknek Izraelben. Korábbi műveit (*Tábortűz*, 2004, *Beaufort*, 2007) nagyon jól fogadták otthon és számos nemzetközi fesztiválon. A már tavaly is bemutatott *Lábjegyzet* (2011) is a régi és a modern világ összecsapását ábrázolja. Az apa, Eliezer (Shlomo Bar Aba) és fia, Uriel (Lior Askenazi) egymás vetélytársai, mindketten a Jeruzsálemi Héber Egyetemen Talmud kutatói. Habitusuk teljesen különböző, az apa egész életében szorgalmasan tanulmányozta a szent szövegeket, miközben soha senki nem vette észre, nem méltányolta, életének legnagyobb sikere, hogy mentora tanulmányában megemlíti nevét egy lábjegyzetben. Fia gyökeresen más karakter, az egyetem egyik legsikeresebb professzora, magabiztos előadó, diákjai imádják. Egy tévedés folytán véletlenül az apának jelzik, hogy megkapta a legnagyobb elismerést, az Izrael-díjat. Nemsokára azonban kiderül: a díjat nem az apa, hanem a fia kapta, csak a névazonosság összezavarta a titkárnőt. A fiú kínos választási helyzet elé kerül. Ha megmondja az igazat, összeomlik apja élete, ha nem, akkor magától vonja el a dicsőséget. A kérdés nem dől el, de az apa saját, mikrofilológiai módszerével kideríti az igazsá-

got. A lélektanilag igen árnyalt kapcsolatot bemutató filmet az Oscar-díj versenyében az év legjobb öt alkotása közé sorolták.

Eran Riklist Ralph Klein élete inspirálta *Playoff* című filmjének elkészítésére. Ralph Kleint a filmben Max Stollernek hívják, valójában a film története hűen követi Ralph Klein életét. A Berlinben született sportoló családjával Budapestre települt a háború kitörése előtt. Apját Auschwitzban megölték, a család többi tagja Raul Wallenberg svéd menlevelének köszönhetette az életét. Klein édesanyjával együtt 1951-ben ment Izraelbe Budapestről, ahol zsidóként nem érezték biztonságban magukat. Klein sportle-

telmas gyászoló tömeg kísérte temetését Tel-Avivban. Az izgalmas élettörténet feszültségét sajnos a film nem adja vissza, sokszor túl lassú, és nem ad választ arra a lényeges kérdésre, hogy vajon miért megy egy holokauszt-túlélő vissza Németországba, hogy felkészítse az ottani kosárlabdacsaportot. Mindez érdekesebb lett volna egy dokumentumfilmben, korabeli archív filmidézetekkel.

Lélektani filmnek szánta May Kenig, első filmes rendező az *Elég a kegyes hazugságokból* (2011) című vígjátékát, amelynek forgatókönyve sok kérdőjelet hagy maga után. A tinédzser lányt anyja apjához küldi Amerikából Izraelbe, valamikor a libanoni

Fagyos napok

gendává vált, mint a Maccabi kosárlabda játékosa, majd edzője. Hívei számára a drámai fordulat 1983-ban következett be, amikor felkérték a nyugatnémet nemzeti kosárlabdacsapat edzőjének és ő elvállalta a feladatot. Az izraeli közvélemény árulásnak tartotta a két évig tartó német megbízatást. Ezt követően Izraelben további edzői munkát végzett, ekkor már népszerűsége töretlen volt. Rudolph Klein 2006-ban kapta meg az Izrael díjat, és 2008-ban halt meg – ha-

háború idején. Az anyáról több információt nem kaptunk. Az apa hajléktalan bohém, kicsit esetlen és naiv, sok esetben lányának kell róla és megélhetésükről gondoskodni. Az sem derül ki, hogy az anya miért küldi a nevelésre alkalmatlan apához lányukat, hogy az apa, miért él így, hogy a múltban miből élt, mi a foglalkozása. Jobb híján apa és lánya északról jövő menekülteknek adják ki magukat, így fogadja be őket egy jószívű házaspár, ám a lány

Töltsd be az űrt

őszinteségi rohamában elmondja, hogy az egészet kitalálták. Persze kidobják őket, mindennek ellenére apa és lánya kezdi jól érteni egymást, legalább is ezt sugallja a film, csak a néző valahogy nem hiszi el az egészet.

Meow (Anat Klausner) a neve a gyönyörű fiatal nőnek, aki elveszetten bolyong Tel Aviv utcáin, üres, eladó lakásokban húzza meg magát éjszakára, a *Fagyos napok* (r: Danny Lerner) című, thrillernek nevezett filmben. Egy este a lány chatelés közben vakrandira hív egy Alex nevű férfit. Egy éjszakai klub bejáratánál beszélnek meg a randevút, de egy öngyilkos bombamerénylet miatt nem találhatnak egymásra. A nő ezután beköltözik Alex lakásába és Alexnek hívja magát, miközben az igazi Alex kórházban fekszik kómában, talpig gézben és gipszben. A lány látogatja, beszélget vele, de aztán türelmét veszítve vadul tépni kezdi a bepólyázott testről a gézt, s alatta önmagát találja, leégett arcbőrrel. A minimalista történetvezetésben, ismerős megoldásokban néhol

Bergmant, Polanskit vagy éppen Hitchcock redőnyös fény-árnyék világítását véljük felfedezni. A mű erőltetett és mesterkélt ál-filmnoir. Anat Klausner nevét viszont érdemes megjegyezni, noha az ő nagyszerű játéka sem menti meg a filmet.

Lengyel betelepülőkről szól Ami Drozd *Az én Ausztráliám* című filmje, ami életrajzi elemekre épült. Lengyelország, a hatvanas évek: Tadek a tízéves fiú bátyjával együtt csatlakozik egy neonáci csoporthoz, akik rendszeresen verik a zsidó gyerekeket. Amikor letartóztatják őket, az anya kihozza a fiúkat, de nem halogathatja tovább a felvilágosítást: ő valójában zsidó és holokauszt-túlélő, és nem Ausztráliába készülnek kivándorolni, hanem Izraelbe. A fiúknak nemcsak az új országhoz kell alkalmazkodni, hanem az új identitáshoz is. Tadek, a kisebb fiú pillanatok alatt berendezi új világát, csak elképedve figyeli „milyen furcsa, itt senki sem szégyelli, hogy zsidó!”.

Surányi Vera

„HA BEHÓVED ZSIDÓ LENNEK...”

Dalos György: *A közgazdász bukása.*
Kalligram, 2013, 243 oldal

Dalos György regénye egy kényszerpályára sodort életúttról szól. Hőse az a Kolozs Gábor, aki a szerző 1999-es *Az istenkere-ső* c. művében határidőt ad Teremtőjének, hogy jelt adjon magáról: a gimnazista fiú – mivel Isten nem tűnik elő – belép a KISZ-be. Ám a május 1-jei felvonuláson megjelenik Kolozsnak az Örökkévaló, aki ragyogóbbnak tűnt a Faternál, mégis az ő mauthauseni apjával volt azonos.

A dilemma *A közgazdász bukásában* is az a sejtelen, hogy „most én vagyok az apám”.

A polgári
erkölcs
fogalma
süllyesztőbe
kerül.

Ez a könyv egyszerre „aparegény”, a rendszerváltás előtti lét és a közelmúlt tükre, valamint a zsidó identitás töréspontja. Az évtizedeken átívelő regényt körüllegi a politika, bár a szereplők lélektana szövi át a cselekményt. Az ábrázolt világ nem dokumentumvalóság: 2001 (apa halála) és 2006 (bukás) között Kolozs visszatekint életére, történelmi sorsfordulók peregnének, ám ő saját életében is outsider. A történész író részéről sajátos fogás, hogy a hazai politikai életben senkit nem nevesít. Az első választott kormányt nem nevezi MDF-nek, 2006 zajos őszeről is nevek nélkül tájékoztat („a miniszterelnök titkos beszéde”), miközben a regény a „bukással” befejeződik és nyitva is marad.

Dalos finom ironiával rajzolja meg hőse alakját, empátikusan kíséri végig moszkvai tanulmányain, az első szabadon választott magyar kormányban munkatársként betöltött tevékenységén át csalóvá válásáig. A retrospektíven elbeszélte történetben a főhős távolságtartóan mindig „Kolozs”. Ő az a se nem szimpatikus, se nem antipatikus karakter, aki megtestesíti egy generációt: egy Szovjetunióban végzett, oroszul kiválóan beszélő közgazdász, aki elveszíti lába alól a talajt (ami igazán sosem volt alatta) a rendszerváltozás után. A kötetben jól kirajzolódik a kilátások nélkülség: a lakáshiány, a pénztelenség és a munkanélküliség problémái.

Ez utóbbi azelőtt ismeretlen fogalom volt: a Kádár-korszakban volt „munkahely”, bár a mindennapokhoz hozzátartoztak a spiclik. Ám a legfojtogatóbb a lakás-gond. Kolozs nem tudta átlépni saját árnyékát: változatlan színhely a Klauzál utcában a szürke épület a nem változó karaktereivel: ez a nem zárkózott ház, amit betöltött a néhai Muter hisztérikus monológja. A hívő zsidó, megtört, hallgatag Fater volt a csend, a Muter a hang. Hősünk az apa halála után 5 évvel is az ő hitközségi ebédjét eszi, miközben öndefiníciója szerint pislákol benne a zsidóság. Visszatérései a Klauzál utcába: a gettóból nincs menekvés...

Kamaszkori „reflexek” ismétlődnek a túlélésért: ahogy diákként hamisította az ellenőrzőjében apja aláírását, úgy írja alá – munkanélküliségében – halott apja helyett az életben létét igazoló papírt, hogy fel tudja venni a svájci holokausz alapítvány pénzét. Kolozs visszanez életére, apjára, akinek Mauthausen a testét-lelkét összetörte és nem tudott orvosként dolgozni és egyetlen játszmája a sakk maradt. Ő akkor válik lakástulajdonossá, mikor elárul, bár lakásfenntartásra képtelen. Hol vesztette el a saját játszmáját? Az apát az istenhit cérnaszála tartotta össze: a hős képtelen tisztázni iránta érzett gyászát, hálóját, hogy utolsó éveiben nyugdíjából tartotta el őt, a nem behóved zsidót, akinél a polgári erkölcs fogalma is a süllyesztőbe került a megoldatlan gondok hálójában.

Hol rontotta el: akkor, amikor volt igazgatója kedvéért aláírta a moszkvai egyetemi jelentkezést, bár nem közgazdász akart lenni, hanem Puskin-kutató? Ahogy belépése a KISZ-be meghasonlással járt, úgy vált nyilvánvalóvá, hogy közgazdász-jelöltként sem a maga útját járja. Amint a Szovjetunióval (ahol Isten sem volt jelen) kapcsolatos illúziói szertefoszlottak és a monstrum állam a maga „nagyvonalúságában” tárta elé antiszemitizmusát – tette fel magának a kérdést, hogy „mi bennem a zsidó?”.

Dalos Berlinben németül megjelent könyvét fordította magyarra kis hibákkal, melyek zamatot lehelnek ebbe az ironikus életdrámába.

Szarka Zsuzsanna

